

Recepcija distopijske vizije budućnosti na primjeru "Black Mirrora" - odraz mračne ljudske prirode u dehumanizirajućem cyber-okruženju?

Tunković, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:396093>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-07**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij novinarstva

Lucija Tunković

RECEPCIJA DISTOPIJSKE VIZIJE BUDUĆNOSTI NA
PRIMJERU BLACK MIRRORA
– ODRAZ MRAČNE LJUDSKE PRIRODE U
DEHUMANIZIRAJUĆEM *CYBER*-OKRUŽENJU?

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij novinarstva

RECEPCIJA DISTOPIJSKE VIZIJE BUDUĆNOSTI NA
PRIMJERU BLACK MIRRORA
– ODRAZ MRAČNE LJUDSKE PRIRODE U
DEHUMANIZIRAJUĆEM *CYBER*-OKRUŽENJU?

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Helena Popović

Studentica: Lucija Tunković

Zagreb
rujan, 2018.

Izjava o autorstvu

Izjavljujem da sam diplomski rad *Recepcija distopijske vizije budućnosti na primjeru Black Mirrora – odraz mračne ljudske prirode u dehumanizirajućem cyber-okruženju?*, koji sam predala na ocjenu mentorici doc. dr. sc. Heleni Popović, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

SADRŽAJ

Čudovište društvene stvarnosti i fikcije	1
Život u probavnom traktu tehdruštva	2
U globalnom zagrljaju.....	3
Fragmentiranost <i>novog</i> čovjeka	4
Izvan granica SF-a: kiborg	4
Užasi i užici tehnološkog zagađenja	5
Između uzbuđenja i nelagode	7
Black Mirror.....	7
Mi	8
Čovjek ili o umu i tijelu	9
Dokaz ljudskosti.....	11
Sintetika umjesto kože	12
Metodologija i uzorak	15
Od pasivnog prihvaćanja do aktivnog pregovaranja.....	15
Metoda fokus grupa	17
Medijske publike <i>Black Mirrors</i>	19
Analiza i interpretacija rezultata	22
Odnos prema tehnologiji (stavovi, motivi, navike)	22
Hibridizacija čovjeka i stroja	23
Živjeti negdje drugdje.....	27
Pod okom kamere	30
Umjetna inteligencija u ljudskom ruhu.....	33
Distopija sadašnjosti?.....	37
Literatura	39
Sažetak	42
Summary	43

Čudovište društvene stvarnosti i fikcije

Kada je Mary Shelley 1818. godine objavila roman o mladome znanstveniku Victoru Frankensteinu nije niti slutila da će njezina slova biti nositelji svojevrsnoga proročanskog značaja, pažljivo formulirana u podnaslovu njezina slavnoga romana – *Frankenstein ili moderni Prometej*. Priča o Prometeju svima je dobro znana, neizbrisivi prizori ogoljenoga boga, izložena oštrici orlova kljuna i beskrajnoj patnji zbog krađe vatre, upućuju nas na trenutak udaljavanja između božanskoga i ljudskoga u grčkoj mitologiji. Ako vatru poistovjetimo s novom tehnologijom, jasno je zašto je Shelley Frankensteina ukasila sintagmom *moderni Prometej*, odnosno zašto je Shelley ruke svojega fiktivnog, perspektivnog znanstvenika pretvorila u oruđe kojim je izbrisana granica između živoga i neživoga te kojim je oblikovano stvorenje čije su sposobnosti rasponom nadišle tadašnjega čovjeka. *Čudovište* (ili stvor) naposljetku biva ljudskije od čovjeka koji ga je stvorio, paradoks je koji razotkriva književni kritičar Harold Bloom, a kojim proročanska vizija Mary Shelley zadobiva nešto mekše obrise.

Kidanje opreke između živoga i neživoga stvaranjem bića koje se svojim bivanjem oslanja na postojeće dualnosti, utjelovljujući istovremeno oba entiteta, pronalazimo i kod Donne Haraway u *Kiborškome manifestu* objavljenom 1991. godine. Za Haraway „kiborg ocrtava fundamentalno hibridnu formu ljudskog identiteta koja potkopava tradicionalne distinkcije između roda, rase i klase“ (Haraway 1991: 150), zatirući pritom u distinkciju između čovjeka i životinje, između organizma (čovjek-životinja) i stroja te između fizičkoga i nefizičkoga (Haraway 1991: 151-153). Primjerice, odnos između uma i duše, oblikovan u zapadnjačkoj tradiciji te shvaćen kao odnos dvaju polova iz kojega proizlaze i daljnja razlikovanja (poput razlikovanja između razuma i osjećaja), sada se pomoću koncepta *kiborga* preispituje te čini u najmanju ruku dvosmislenim. „Kiborg je kibernetički organizam, hibrid stroja i organizma, stvor društvene stvarnosti koliko i fikcije“ (Haraway 1991: 149), pri čemu Haraway koristi fikciju kako bi oslikala svijet u kojemu su „priroda i kultura prerađene“ (Haraway 1991: 151), a kiborg funkcionira kao politički mit u funkciji preoblikovanja postojećih identiteta i stvarnosti. Haraway *sanja* o prostoru fluidne seksualnosti, o bićima koja svojom graničnošću prekoračuju postojeće rodne dualitete, o svijetu u kojemu se „ljudi ne boje svojega zajedničkog srodstva sa životinjama i strojevima te trajno polovičnih identiteta i protuslovnih stajališta“ (Haraway 1991: 154). Poput prije spomenutoga paradoksa, kiborg u ovome

scenariju funkcionira kao ideja čije je kretanje popraćeno postmodernističkim pljeskom, a koja utopijski polaže nade u hibridnost kao ključ razrješavanja sukoba i zagonetnosti postojećih realnosti.

No priznanje da je kiborg „izvanbračni potomak militarizma i patrijarhalnog kapitalizma“ (Haraway 1991: 151) zaoštava koncept kiborga, dajući mu pritom stvarne obrise i povijest, o čemu piše i Norbert Wiener, matematičar koji je znatno pridonio razvoju kibernetike. U svojem djelu *Kibernetika* (1948) obradu informacija u elektroničkim napravama usporedio s misaonim procesima u ljudskome mozgu (Wiener 1985: 116-133), a potom je, istražujući za američku vojsku tijekom Drugoga svjetskog rata, došao do zaključka da se „složene ljudske funkcije mogu zamijeniti računalnim i mehaničkim sustavima“ (Biro 2009: 3). No možda upravo zahvaljujući društveno-političkome kontekstu unutar kojega djeluje, Wienerov je pogled na tehnologiju mnogo mračniji, uprljaniji razornim potencijalom stroja. Wiener stoga tvrdi da „kibernetika vodi prema *drugoj industrijskoj revoluciji* putem automatizacije, koja istodobno nosi u sebi enorman potencijal, ali i zastrašujuću opasnost“ (Biro 2009: 3). Na tragu već spomenutih hibridnosti Wiener je ustvrdio kako je transformacija ljudskih bića pomoću kibernetike učinila ljude mnogo povezanijima, samim time smanjivši mogućnost razabiranja granice između sebe i *drugoga* (Biro 2009: 4).

Život u probavnom traktu tehnodruštva

Ako *drugoga* obojamo tehnološkim predznakom, približit ćemo se razmatranju o odnosima između čovjeka i tehnologije koje je utemeljio Don Ihde, američki filozof znanosti i tehnologije, ujedno i postfenomenolog, kada je pozadinu složena tehnološkoga društva nazvao *atmosferičnom*. „Ne povezujem se s tim strojevima eksplicitno nego trenutačno. A u isto vrijeme živim okružen njima, često ne zamjećujući njihovu okružujuću prisutnost“ (Ihde 1979: 14), istaknuo je Ihde pojačavši snagu spomenute *prisutnosti* epitetom *konstantna* uz vizualno dojmljivu uporabu sintagme „biti u stroju“ (Ihde 1979: 14). Čovjek 21. stoljeća navikao je na buku i komešanje u probavnome traktu tehnodruštva, odavno prožvakao i probavljan gotovo svakodnevno, zaboravio je na život bez okružujuće, konstantne prisutnosti stroja i tehnologije općenito. Osim pozadinskoga odnosa, tzv. *bivanja u stroju*, Ihde odnos u kojemu stroj omogućuje svojevršno istegnuće svijesti i/ili osjetila, čime osnažuje čovjekov doživljaj svijeta i okoline, naziva odnosom utjelovljenja (Ihde 1979: 8). Čovjek je u tome odnosu ujedinjen s tehnologijom te na taj način usmjeren prema svijetu. Ihde pritom skreće pozornost na činjenicu kako će se u tom slučaju čovjekovo iskustvo svijeta u nekome obliku

promijeniti, točnije „iskustvo kroz stroj transformira ili stoji u kontrastu s (mojim) uobičajenim iskustvom putem tijela“ (Ihde 1979: 9).

U globalnom zagrljaju

Dekonstrukcija svakodnevnoga iskustva i pojavnosti velik je zamah dobila pojavom medija masovne komunikacije koji su uspješno nagrizli rutinu, svakodnevicu i vrijednosti ondašnjega društva. Marshal McLuhan 60-ih je godina ustvrdio kako svijet počinje implodirati, povezujući međusobno na dotad neviđene načine „mnogostruke geografske lokacije, nacije i identitete“ (Zylinska 2001: 1), naglasivši pritom kako će posljednja faza produženja čovjeka biti upravo tehnološka simulacija svijesti „kada će kreativni proces spoznavanja kolektivno i združeno obuhvaćati cijelo ljudsko društvo, jednako kao što smo preko raznih medija već produžili svoja osjetila i živce“ (McLuhan 2008: 9). Nadalje tvrdi da danas „i naš središnji živčani sustav sudjeluje u globalnom zagrljaju, a prostor i vrijeme, barem na našem planetu, više ne postoje“ (McLuhan 2008: 9). Promjenom poznatoga i uobičajenoga čovjek je suštinski promijenio odnos prema samome sebi, ali i prema drugima što je omogućio „upravo taj implozivni čimbenik“ (McLuhan 2008: 10) koji je uvelike povećao ljudsku svijest o odgovornosti. Čovjek suvremenosti otvoren je prema cijelome svijetu upravo zahvaljujući razvoju moderne, masovne komunikacije kojom se odbacuje autoritet i iznova vraća povjerenje u vlastiti um. U vrijeme kada je McLuhan iznosio svoja zapažanja novi je medij bila televizija, a u današnjem kontekstu pod tu krovnu sintagmu spadaju Internet i ostali digitalni mediji koji su omogućili ljudskoj vrsti da ovlada diskursom znanja i spoznajom te na taj način suzbije procese proizvodnje pristanka kojim se održavaju postojeći odnosi moći u društvu.

„Nove tehnologije mogu dati moć ljudima čije agende u normalnim uvjetima nikada ne bi došle do masovnih medija“ (Weimann, Brosius 2006: 27) – digitalna je revolucija potpomogla marginaliziranim i potlačenim glasovima da se napokon probiju do javnoga diskursa kojim su dotad vladali pojedinci te upravljali procesi izvan dosega prosječnim građanima. Na taj se način osvježava ideja javne sfere, sintagme originalno osmišljene „kako bi se opisao povijesni proces kojim se, u prijelazu s predmoderne feudalne apsolutističke vladavine na tipove moderne reprezentativne demokracije, javno mnijenje temeljeno na javno dostupnim informacijama i raspravi razvilo kao provjera, ali i kao izvor legitimiteta vlade“ (Splichal 2014: 7). „Puko uzajamno povezivanje ljudi preko odabranih informacija osnovni je izvor

bogatstva u današnje elektroničko doba“ (McLuhan 2008: 233) čija je ljepota, prema McLuhanu, upravo u milozvučju polifonije.

Fragmentiranost *novog* čovjeka

Zagospodariti prirodom, otvoriti vrata stroju i tehnologiji znači izmijeniti postavke svijeta, a „što više ljudska bića preinačuju svoj svijet, više se i sami moraju preinačiti kako bi uopće mogli postojati unutar njega“ (Biro 2009:3). Riječ je o svojevrsnome začaranom krugu čovjekove nerazdvojenosti od tehnologije. Ne čudi stoga što se početkom 20. stoljeća, zajedno s prodorom nove elektroničke tehnologije (radio) i s neizbrisivim posljedicama naoštrenih društveno-političkih silnica, pojavljuje niz različitih umjetničkih pravaca koji na radikalnan način nastoje rekonstruirati umjetnost i poimanje identiteta. Nova je umjetnost potrebna kako bi zadovoljila potrebe novoga čovjeka na čiji se identitet više ne gleda kao na cjelinu, nego kao na mozaik postojanja. U svjetlu dadaizma, avangardnoga pokreta oformljenog 1916. godine u Zürichu, pojavljuje se i nova tehnika umjetničkoga stvaranja – kolaž. Kolažem se nastoji obuhvatiti ideja fragmentirana subjekta, a korištenjem materijala i postupaka masovnih medija (časopis, novine, film) nastoji se suprotstaviti ustaljenome, mimetičkom konceptu stvaralaštva. Pritom upravo kiborg „kao figura modernog hibridnog identiteta postaje ključan za umjetnike berlinske dade“ (Biro 2009: 10). Hannah Höch, autorica koja nastoji integrirati ideju kiborga u svoje umjetničko stvaralaštvo, koristi kolaž kako bi predočila lik svojega ljubavnika Raoula Hausmanna (*Schnitt mit dem Küchenmesser Dada durch die letzte Weimarer Bierbauchkulturepoche Deutschlands*, 1919-20) koji poimanje novoga čovjeka oslanja na ideju izmjene cjelokupnoga psihofizičkog stanja čovječanstva (Biro 2009: 65-66).

Izvan granica SF-a: kiborg

Kako bismo razjasnili složeno pitanje promjene žarišta i pogleda na ljudski identitet uopće, unutar konteksta spomenutoga Ihdeovog odnosa utjelovljenja između čovjeka i stroja, nije se potrebno udubiti u distopijsku, znanstveno-fantastičnu literaturu; dovoljno je osvrnuti se oko sebe. Možemo li osobu koju na životu održava komad metala i dalje nazivati čovjekom? Prvi je prijenosni elektrostimulator srca (*pacemaker*) razvio Earl Bakken, a od 1958. godine nadalje pacemaker, „koji se sastoji od baterije (generator) i elektrode, koja se putem vene uvodi u desnu srčanu klijetku ili desnu pretklijetku“ (www.enciklopedija.hr), stimulira otkucaje srca, stopljen sa živim mesom u odnosu u kojemu pobjedu nad smrću donosi neživi komad tehnologije. Osobama s oštećenim sluhom ugrađuju se slušni aparati,

električni uređaji građeni od „mikrofona, pojačala i zvučnika koji pojačava zvuk iz okoline te olakšava slušanje“ (proleksis.lzmk.hr), a čak bismo i nošenje kontaktnih leća uvjetno mogli nazvati proširenjem čovjekovih sposobnosti pomoću tehnologije. No pitanje identiteta složeno je i ako odnos utjelovljenja ne razmatramo doslovno – koliko je pojava nove digitalne tehnologije razgradila čovjekov pogled na vlastito tijelo i mogućnosti? Pojavom pametnih telefona, primjerice, temeljni koncepti poput odnosa vremena i prostora počinju erodirati, a znatno se izmijenio i način komunikacije među ljudima. „Prisutna je konstantna *ovdje i sada* kvaliteta drugoga kroz telefon, dekonstrukcija određenih vrsta udaljenosti. (...) No, s druge strane, proširenje je ujedno i redukcija (...) cijelog raspona planetarnog osjetilnog iskustva drugoga“ (Ihde 1979: 9). Pritom Ihde *osjetilno iskustvo drugoga* poistovjećuje s tjelesnošću, onime što Erving Goffman naziva izražajem, a koji se veže uz gestikulaciju, znakove, vokalizaciju i pokrete što proizlaze iz prisutnosti određene osobe u nekome okolišu, a ne predstavlja nužno (ne)slaganje i/ili argumentaciju (Meyrowitz 1985: 97-109). U modernoj se komunikaciji manjak izražaja pokušava nadomjestiti uporabom emotikona. Pametne bismo telefone u sprezi s Internetom mogli nazvati i džepnim enciklopedijama, izvorom znanja i sredstvom komunikacije koji zajedno sa svojim vlasnikom čine biće čije su umne i fizičke sposobnosti znatno proširene i ojačane. Možemo li stoga i komade tehnologije čija veza s čovjekovim mesom nije doslovna također smatrati dijelom čovjekova identiteta i tijela?

Užasi i užici tehnološkog zagađenja

Iako čovjekovu egzistenciju već posljednjih nekoliko desetljeća karakterizira sveprisutnost šuma mašine, „strah od tehnologije, od promjene, od onoga što budućnost može donijeti“, projicira se gotovo uvijek na *robotu*, „čije je postojanje zatim amputirano i predstavljeno kao intrinzično drugo“ (Zylinska 2001: 4). Na taj način tehnološko poprima negativne obrise, stroj raskida s ljudskim te postaje „čovjekov rival i neprijatelj“ (Zylinska 2001: 4). Tehnofobija kao „strah od tehnologije, strah od znanosti, strah od promjene uopće“ (Hellman 1976: 11) manifestira se u vidu anksioznosti i paničnih interpretacija dehumanizirajućega potencijala tehnologije. Dehumanizirati znači oljuštiti ljudskost, a brojni su ugledni znanstvenici i teoretičari tijekom povijesti zauzimali stajalište kako je upravo tehnologija čovjeka lišila inherentnih ljudskih osobina i ponašanja. Primjerice, radikalni (tehno)pesimizam izvire iz rada francuskoga filozofa i sociologa Jacquesa Ellula koji koristi pojam *tehnike* kako bi označio „sveukupnost metoda racionalno razvijenih radi postizanja

apsolutne efikasnosti (na danom stupnju razvoja) u svim oblastima ljudskog djelovanja“ (Ellul 2010: 19), pri čemu sudjeluje u stvaranju artificijelnoga svijeta u kojemu „tehnika postaje definirajuća sila, ultimativna vrijednost, novog društvenog poretka u kojem efikasnost više nije opcija nego nužnost nametnuta svim ljudskim aktivnostima“ (Fasching 1981: 17). Kvalitativnost uzmiče pred kvantitativnošću, a kontrola nad tehnikom odavno je izgubljena. Ellul to naziva „tehničkim preuzimanjem vlasti“ (Silberman 1966: 2), uz tvrdnju da se čovjek mora prilagoditi novome poretku što oduzima čovjeku ljudskost, a tehnologiju postavlja iznad dobra i zla (Silberman 1966: 2). Pogled na tehnologiju kao osloboditelja čovječanstva za Ellula je iluzija koju raspršuje riječima da tehnika porobljuje ljude, nudeći im iluziju slobode, izbora i individualnosti (Ellul, 2010).

José Ortega y Gasset bio je među prvim filozofima koji su isticali ambivalentnost odnosa između tehnologije i čovjeka – za Ortegu tehnologija je sastavni dio bivanja čovjekom, ali preplavlivanjem ljudskih bića sredstvima za transformaciju svijeta, moderna tehnologija može potkopati središnje ljudske attribute poput imaginacije i intencionalnosti (Ortega, 1968). Ortega je dio tradicije koja tehnologiju smatra suštinski neutralnom, u smislu da ona uvelike ovisi o čovjeku, točnije da način uporabe određuje njezinu vrijednost. No neosporno je tvrditi kako je tehnologija prožela naše živote, obgrlivši i one dijelove naše stvarnosti koje ne bismo instinktivno povezali s prvotnim i očekivanim tehnološkim učincima. Charles E. Silberman u svojem članku „Is Technology Taking Over?“ koristi primjer rastuće automobilske industrije kako bi opisao promjene u američkome načinu života, uvjetovane pojavom automobila, ali nepovezane s njegovom originalnom svrhom. „Obrazac i tempo suburbanizacije, na primjer, promijenili su se drastično 1920-ih kada su automobili postali dio masovne potrošnje“ (Silberman 1966: 4), a osim utjecaja na infrastrukturu, automobili su znatno izmijenili i obrasce seksualnoga ponašanja ljudskih bića kao i odnose između radnika i menadžmenta (Silberman 1966: 4). Marshall McLuhan tvrdio je da tehnologija doslovno mijenja našu percepciju svijeta, a njegov je najveći doprinos svakako tvrdnja da je nova tehnologija ili *medij* produženje nekoga dijela ljudskoga tijela ili mogućnosti (McLuhan 2008). Riječ je o temeljnome argumentu u raspravi o humanizirajućim silama tehnologije – tehnologija i znanost proširuju ljudske mogućnosti, stapajući se međusobno u nerazlučivim omjerima. Ako su čovjek i tehnologija zaista postali *jedno*, može li ljudska vrsta u budućnosti živjeti u suživotu s tehnološkim bićima poput kiborga ili androida? Može li se zazor prema drugome suzbiti činjenicom da tehnologija briše tradicionalni pogled na svijet i njegove oprečnosti iz perspektive čovjeka?

Između uzbuđenja i nelagode

Strah od tehnologije postaje tlo iz kojega često izrastaju brojne distopijske ideje, ideje kojima se u posljednjih nekoliko desetljeća hrani područje popularne kulture. Ideja distopije pojavila se još u 19. stoljeću, točnije u slavnome govoru Johna Stuarta Milla iz 1868. godine u kojem je upotrijebio riječ *distopija* kao oznaku mjesta u kojem je zbog loših uvjeta gotovo nemoguće (pre)živjeti. Grčki prefiks *dys* (*δυσ-*) označava *zlo, bolesno, abnormalnost*; a grčki *topos* (*τόπος*) označava *mjesto* čime distopija zadobiva geografske obrise, postaje mjesto koje se može utisnuti u karte, mjesto koje se može fizički posjetiti i doživjeti u cjelini svojega užasa.

Iako distopijske ideje češće obitavaju u zamišljenim prostorima, najčešće uz pomicanje vremenskoga okvira prema naprijed, brojne karakterističnosti *distopijskih prostora* pronalazimo i u sadašnjici. „Tisuće godina eksploatacije, represije, državnog nasilja, rata, genocida, bolesti, gladi, ekocida, depresije i dugova, uz stalnu redukciju ljudskosti“ (Moylan 2000: 11) nagomilale su se u kolektivnoj svijesti te poput gnojiva oplodile polja mašte na kojima su početkom 20. stoljeća *procvjetale* distopijske ideje. Kroz vizuru kreatora distopijske fikcije – E. M. Forstera, J. Zamjatina, A. Huxleyja, G. Orwella, M. Atwood – društvene činjenice pretaču se u svjetove kojima vladaju očajni uvjeti života, ponajviše zbog sveprisutna nasilja, državne kontrole, patnje, bolesti i zagađenja. *Zagađenje* se pritom može dovesti u vezu s već ranije obrađenim konceptom pozadinskoga odnosa između čovjeka i tehnologije (Ihde 1979: 13), odnosa u kojemu tehnologija predstavlja stalno prisutan šum, buku koja se izjednačuje s tehnološkim zagađenjem ljudskih prostora i odnosa. Na taj način *bivanje u stroju* postaje za ljudska bića gotovo nepodnošljivo, a tehnologija onečišćuje naše ulice, naše domove, naša tijela i naš um.

Black Mirror

Atmosfera tehnološkoga zagađenja jedan je od temeljnih sastojaka popularne britanske znanstveno-fantastične antologijske televizijske serije *Black Mirror*, čiji tvorac Charlie Brooker distopijskom prizmom nastoji istražiti (ne)očekivane posljedice i utjecaj moderne tehnologije na čovjeka i društvo. Prostor između uzbuđenja i nelagode, prostor ispunjen tjeskobama i strahovima modernoga čovjeka stopljenog s pozadinom dinamična, sveprožimajuća stroja, prostor je u koji Brooker smješta svoje protagoniste, a koji vrvi tehnološkim sablastima. „*Crno zrcalo* ono je koje pronalazimo na svakome zidu, na svakome

stolu, na dlanu svake ruke: hladan, sjajan zaslon televizora, monitora, *smartphonea*“ (www.theguardian.com) izjavio je Brooker za *The Guardian*, dodatno pojačavši svoju misao tvrdnjom da taj hladni, mračni zaslon okružuje nešto zastrašujuće. Mračna aureola zastrašujućih implikacija okružuje tamne zaslone naših pametnih telefona, naših tableta i televizora, ali ono na što je Brooker zapravo ciljao izborom imena za svoju seriju bio je upravo ljudski odraz u tome tehnološkom mrtvilu. Koliko tehnologija odražava tminu čovjekove dubine, odnosno koliko je ljudskoga u tehnološkome mesu, pitanje je kojim se bavi ova televizijska serija čija je prva epizoda premijerno prikazana na britanskome televizijskom programu *Channel 4* u prosincu 2011. godine.

Mi

„Nije problem u tehnologiji“, tvrdi Brooker, „nego u ljudima“ (www.telegraph.com.uk). Medijski tekst *Black Mirror* inspiriran je antologijskom televizijskom serijom *The Twilight Zone* koja je obilježila kraj 50-ih i početak 60-ih godina 20. stoljeća u SAD-u kada je znanstveno-fantastičnim okružjem razotkrila potisnute društvene psihoze i tabu-teme o kojima se nije moglo javno kritički progovoriti. Teme poput rasizma, antipsihijatrijskoga pokreta, pokreta za građanska prava i prava žena te nuklearnoga nadmetanja u usijanoj atmosferi tzv. „lova na vještice“ smještale su se u nova, metaforička okruženja u kojima su pisci mogli na sigurnome raskrinkati društvene manjkavosti i ograničenja. Charlie Brooker, nastavljajući tradiciju, oblikovao je svjetove kojima vladaju isti porivi kao i danas, ali vješto zapakirani u narative smještene u blisku budućnost. Na taj se način može u javni diskurs utisnuti problematika vezana uz složeni dodir između čovjeka i tehnologije, ostavljajući publikama tekst koji potiče na promišljanje i prebiranje po vlastitim navikama, pogledu na svijet i odnosu prema drugome općenito. Nakon svega četiri sezone i sedam godina prikazivanja, *Black Mirror* je pod povećalo stavio moderno društvo, u ruke *čovjeka budućnosti* stavio je nova tehnološka oruđa i alate osvjetlivši ljudsko ponašanje u novim okvirima kao i načine postupanja s novom tehnologijom. *Black Mirror* predočava obrasce ljudskoga djelovanja, osvrćući se iza sebe, na povijesne zapise i otiske ljudskoga dlana, utisnute na mapi ljudskoga postojanja. Čovjek je u središtu razmatranja ovoga medijskog teksta, čovjek u odnosu prema okolini i sebi samome te način na koji upotreba određuje vrijednost tehnologije.

Potankim razmatranjem uzroka *nastranosti* i uklanjanjem sloja nervoze i straha nagomilanoga na svemu što ima tehnološki predznak, dolazi se do same srži problema u *Black Mirroru* –

Ljudi su ti koji neopreznim rukovanjem ili prepušteni strastima i iracionalnim silama dovode sebe i/ili svoju okolinu u neizdrživi položaj. Tako, primjerice, u epizodi *The Entire History of You*, Liam, mladi odvjetnik, koristi komad tehnologije imena *Grain*, koji omogućuje ljudima snimanje i dijeljenje uspomena, kako bi zadovoljio svoje sumnje i bolesnu potrebu da razotkrije navodnu aferu svoje žene Ffion. Njegova mračna, ljubomorna strana onemogućuje ga u razumno korištenju nove tehnologije, potpirujući njegove strahove i opsesiju što naposljetku rezultira i potpunim slomom jedne osobe koja ostatak života provodi u prošlosti. Liam je tehnološka sablast, a ne *Grain*. I protagonistica epizode *Be Right Back* Martha pokušala je oživjeti prošlost pomoću androida, umjetne inteligencije koja izgleda identično poput njezina mrtvoga, neprežaljenog partnera Asha. Pritom se spotaknula o vlastitu potrebu za izigravanjem života, neminovne činjenice smrti, napravivši *pogrešku* koja je čeka na tavanu kako bi je vječno podsjećala na ono što je izgubila. U slučaju Lacie Pound (*Nosedive*) mnogo se lakše prepoznati. Epizoda je smještena u distopijsko društvo čije uređenje podsjeća na totalitarne sustave u kojima se svi međusobno motre i vrednuju na temelju površnoga dojma, pri čemu oni s najvećim zaslugama (najboljom ocjenom) uživaju posebne povlastice. Poseban tretman želi i Lacie, opsjednuta vlastitom ocjenom, u stalnoj potrazi za afirmacijom vlastitoga izgleda, postupaka i ponašanja, afirmacijom čije tragove pronalazimo i u današnjemu društvu i u načinu na koji ljudi koriste društvene mreže poput Instagrama. Njezina opsesija ima suprotan učinak, ona postaje prijetnja za društvo – marginalac, što naposljetku ima i oslobađajuć učinak za Lacie, ali i gledatelje. Ljudska se priroda diskurzivno prikazuje kao sklona pogreškama i zastranjivanju, što nije iznenađujuće ako kritički razmotrimo sebe kao jedinku, ali i ljudsku vrstu općenito od začetaka civilizacije do danas. Svakako, tehnologija mijenja našu stvarnost, ali smo *mi* ti koji tu stvarnost živimo.

Čovjek ili o umu i tijelu

Tko smo zapravo *mi*? Kako bi se uopće mogao podrobnije razmotriti odnos između čovjeka i tehnologije, ponajviše čovjeka i stroja, nužno je pokušati ponuditi odgovor na složeno pitanje o tome što čovjeka uopće čini čovjekom. Nakon toga će biti lakše razlučiti implikacije suživota između čovjeka i stroja, točnije umjetne inteligencije. Prethodna su se poglavlja bavila pitanjem prekoračenja granice između čovjeka i stroja, procesom hibridizacije, na fizičkoj i misaonoj razini, te strahom od strojeva i tehnologije općenito,

potpirenog diskursom popularne kulture. Odnos čovjeka i umjetne inteligencije odvodi nas u sasvim drugom smjeru; medijski tekst *Black Mirror* ljudsku je prirodu diskurzivno prikazao kao sklonu pogreškama, a ovim će se poglavljem pokušati razjasniti može li ljudska sklonost pogreškama biti izvor novih strahova – što je uopće umjetna inteligencija i trebamo li je se bojati jer nastaje od čovjeka i po čovječjoj slici?

Pokušati odgovoriti na pitanje o ljudskoj prirodi, o ljudskosti uopće, čin je raspetljavanja čvorova čije niti nije moguće jasno razabrati, a čijim se odgonetavanjem već tisućljećima bave istaknuti filozofi i znanstvenici. Čovjek, *Homo sapiens*, dvonožni je sisavac uspravna hoda, „iz reda Primata, natporodica *Hominoidea* (zajedno s čovjekolikim majmunima), porodica ljudi, *Hominidae*“ (www.enciklopedija.hr), biće je čija se duhovno-tjelesna sraštenost u složenim pojavnostima počela objašnjavati razvojem iz pradavnih oblika životinja tek u 19. stoljeću, objavom Darwinove teorije evolucije (*Podrijetlo vrsta*, 1859; *Podrijetlo čovjeka i odabir ovisan o spolu*, 1871). Darwin je proces *očovječivanja* definirao kao „stvaranje vlastitih sredstava za opstanak, djelatno mijenjanje svijeta (a ne pasivno prilagođavanje svijetu) kao i svrhovito svjesno izdizanje iznad životinja, karakterom svojega rada“ (www.enciklopedija.hr). Distanciranjem od životinjskoga, čovjek se izdignuo nad svojim podrijetlom, a teorijska oblikovanja i pokušaji utemeljenja čovjeka kao *animal rationale* (razumne životinje) privilegirali su um nauštrb tijela. Odbojnost prema tjelesnim izlučevinama, tabuizacija sekreta i mjesečnice, pokušaj zatamljivanja seksualnosti i *razotkrivajućih* instinkata nastojanja su da se prikrije sloj animalnosti što okružuje ljudska bića. Tijelo nas izjednačuje sa životinjskim, a um nas odvaja; esencija ljudskosti ubire se na poljima razuma.

Izvorište zapadnjačke filozofske misli u brdovitom je području distinkcije urođenog i stečenog, tjelesnoga i umnog – Platon, primjerice, u *Fedru ili o ljepoti* tvrdi da se „u svakome od nas nalaze dvije sile, koje nama vladaju i pokreću nas i za kojima idemo kuda nas vode: jedna je urođena, požuda za nasladama, a druga je stečena, misao, koja teži za onim što je najbolje“ (Platon 1970: 122). *Meditacijama o prvoj filozofiji* (1641) René Descartes nastoji razjasniti razlučenost tijela od uma, sumnjom u osjetilnu spoznaju kojoj se „ne možemo potpuno povjeriti“, uz upozorenje da „ne smijemo ni sumnjati u sve što nam osjetila predočuju“ (Maslač 2016: 492). Esencija uma jest misao koja omogućuje čovjeku da sumnja, preispituje, vjeruje i razmišlja; Descartes pokazuje da duh postoji u izvornoj samoizvjesnosti mišljenja, jer *ja* koje misli jasno i razgovijetno zna da postoji dok misli (Descartes 2008). Čovjek pomoću uma može posumnjati u svoju realnost, um čovjeku omogućuje da preispita

tvrdnje koje mu se tijekom života pojavljuju i nameću kao istinite i stvarne, umom čovjek može preispitati i postojanje vlastitoga tijela i protežnosti, ali sve dok razmišlja ne može posumnjati u vlastito postojanje.

Ljudska je priroda fuzija genetskih, individualnih i sociokulturalnih utjecaja (Kroeber 1986: 197), a čovjek se tijekom povijesti neprestano nastojao obračunati s tjelesnim karakteristikama koje ga smještaju u područje *životinjskoga carstva*, privilegirajući idejno nad materijalnim. Obitavanje u svijetu simbola, govorenje i jezik kao rezultat arbitrarnoga stapanja označenoga s označiteljem uronili su čovjeka u kulturu, a, prema nekim autorima, ujedno i okružili rešetkama, paralizirajući njegov raspon misli i vežući ga uz nespontane obrasce življenja. Proučavanjem uma, jezika i čovjekove naravi ulazimo u područje razumijevanja onoga što čovjek uopće jest, a razvoj kulture pretpostavlja posebni moždani genetski doprinos, ali uz važnost učenja od drugih pripadnika vrste te individualnu modifikaciju od strane svakoga člana zajednice (Kroeber 1986: 196). Obrasce svojstvene ljudskim bićima poput socijalizacije i težnje prema izgradnji zajednica, ponašanje povezano s (teritorijalnim) posjedovanjem, posesivnost prema objektima, izgradnja nastambi, igra, ples i pjesma kao dio širega komunikacijskog spektra, svojstveni su i brojnim neljudskim vrstama (Kroeber 1986: 220-223) što jasno ukazuje na važnost genetskoga nasljeđa u oblikovanju i razvoju kulture, ali ujedno i udaljava ljudska bića od svojih predaka jer je čovjek simbolički preobrazio svoje postojanje i više-manje uspješno nadvladao prirodne sile i ograničenja. Obuzdavanje prirode lajtmotiv je ljudske povijesti i mitologije, a uvijek se pojavljuje u području ambivalencije, između znatiželje i straha da će vlast nad prirodom donijeti poraz u vidu bijesa bogova i/ili prirodnih katastrofa. Počevši s mitom o padu čovjeka kojega je zagriz jabuke sa stabla dobra i zla učinio nepodobnim u Božjim očima, cijena znatiženje bila je izgon iz Raja. Stablo dobra i zla stablo je znanja, a čovjekov pokušaj da njime ovlada razljutio je Boga što, prema Friedrichu Nietzscheu, čini nauku prvim grijehom – klicom svih grijehova.

Dokaz ljudskosti

Ovladati prirodom znači izmijeniti osnovne postavke svijeta, prilagoditi ih životu i navikama ljudskih bića. Znanost se izdvaja iz filozofije i uspostavlja kao samostalna racionalna djelatnost tijekom povijesti – razum, *ratio*, označuje „sveukupnost logičko-spoznajnih funkcija koje se obavljaju na temelju osjetilno zamijećene zbiljnosti“ (www.enciklopedija.hr), a odnos između razuma i uma očituje se u onome što skolastici nazivaju „djelatni razum (latinski *intellectus agens*), kojim se prerađuje osjetno-predodžbeni

materijal, i potencijalni razum (latinski *intellectus possibilis*), pod kojim se razumijeva sveukupan logički inventar svijesti (latinski *universalia, conceptus, notiones*)“ (www.enciklopedija.hr). Razum i um stoje u opreci prema tijelu, neovisno o tome shvaćamo li ih kao odvojene ili međusobno prožete pojmove; dio su idejnoga sustava, ne stare i ne propadaju, za razliku od tijela, žrtve materijalnoga svijeta, osuđenoga na istrošenost i gnjilež. Tijelo zaudara na smrtnost, dok je um ono što čovjeku omogućuje kontemplaciju o sebi i prolaznosti, poniranje u svijet simbola, snova i apstraktnosti. Medicina dodatno osnažuje vrijednost uma nad ostalim aspektima čovjeka, uključujući i tjelesnost, kada praksu donacije organa povezuje s konceptom tzv. moždane smrti. Donaciju organa i koncept moždane smrti povezuje „pravilo mrtvoga donora koje zahtijeva da pacijenti budu proglašeni mrtvima prije uklanjanja vitalnih organa (poput srca, čitave jetre ili oba bubrega)“ (Truong Robinson, 2003: 2391). Koncept moždane smrti pojavljuje se u svjetlu razvoja znanosti i medicine kada je „s razvojem mehaničke ventilacije i uređaja za podršku rada srca, postalo moguće ostvariti kontinuitet disanja i cirkulacije u odsutstvu primjetne neurološke funkcije“ (Truong Robinson, 2003: 2391) čime je granica između života i smrti nužno dovedena u pitanje. Moždano mrtav čovjek nije receptivan, njegov je um ugašen, ali njegove su stanice još uvijek žive – njegovo tijelo nije mrtvo. Moždana smrt dodatno osnažuje dihotomiju uma i tijela čime dokaz ljudskosti postaju isključivo umne tvorevine, a tijelo se svodi na mehanizam održavanja tih tvorevina na životu.

Sintetika umjesto kože

Ako je um simbol inteligencije, srž bivanja čovjekom, ishodište moralnosti i ključ za ulazak u svijet simbola, a tijelo simbol prolaznosti i fizičkoga propadanja, možemo li danas, u kontekstu visoke tehnološke sofisticiranosti i snažnoga tehnološkog uzleta, govoriti o metamorfozi umjetne inteligencije – preobraženju humanoidnih robota u ljudska bića? Ono što je nekoć bilo područje fikcije, znanstvene fantastike, danas postaje dio stvarnosti. Čovjekoliki roboti nazivaju se androidima, a utjelovljuju koncept umjetne inteligencije, „pojma koji se u računalnim znanostima koristi od 1970-ih kako bi opisao razvoj programa koji dupliciraju različite aspekte inteligentne misli“ (Stableford 2006: 34), odnosno pojam se veže uz sposobnost digitalnoga računala (robota) da izvodi zadatke uobičajeno povezane s inteligentnim bićima. Sposobnost razumijevanja i učenja, rješavanje problema, perceptivnost i jezik samo su neka od područja koja povezujemo s ljudskom inteligencijom, a proizlaze iz onoga što smo ranije okarakterizirali kao *um*, područje idejnoga. Stvoriti humanoidnoga robota koji će i umno i tjelesno odgovarati proporcijama ljudskog bića, cilj je prema kojemu

stremi područje visoke tehnologije, ali hoćemo li zaista za androida ikada moći reći da je čovjek?

Ontološki možemo pretpostaviti da će u budućnosti, u smjeru sve veće rafiniranosti tehnologije, humanoid postati čovjek, ali moguće je, jednako tako, pretpostaviti i da će se humanoid samo doimati kao ljudsko biće, ali će u srži ostati umjetan (Kahn, dr, 2007: 364). Definicija androida kao *umjetnoga* bića „koje izgleda poput čovjeka, posebice ako je izgrađeno od materijala što podsjeća na meso (u opoziciji prema metalu ili plastici)“ (Prucher 2007: 6), zadovoljava kriterij tjelesnosti, barem u prividnome obliku, a ujedno se suprotstavlja i pojmu robota koji je građen od „anorganskih komponenata“ (Stableford, 2006: 34). No kao što je već ranije utvrđeno, tijelo se ne smatra ishodištem ljudskosti stoga tjelesna ograničenja ne bi trebala spriječiti ontološki skok humanoidnih robota u svijet ljudskih bića. Brojni androidi pokazuju vrlo visoku razinu tjelesne sofisticiranosti u smjeru oponašanja ljudske mimike, gestikulacije i pokreta. Oponašanje se smatra konstruktivnim procesom izgradnje svijesti o samome sebi, a prema Jamesu M. Baldwinu, „tri su kružna procesa u razvoju samosvijesti djeteta: projektivni, subjektivni i ejakulativni. (...) Tijekom projektivnog procesa dijete kaže: *Što su drugi, to sam i ja*; a tijekom ejakulativnog procesa dijete tvrdi: *Što sam ja, to su i drugi*“ (Kahn dr. 2007: 368). Osim izgradnje svijesti o sebi, oponašanjem usvajamo i socijalno ponašanje, poput agresije (Aronson i dr. 2005: 430). Humanoidni se roboti često dizajniraju na način koji im omogućuje oponašanje čojeka – na jezičnoj i na razini fizičke izražajnosti, a jedno od mogućih objašnjenja jest pretpostavka da „robotski sustav može usvojiti relevantno znanje promatranjem čovjeka“ (Kahn i dr. 2007: 368).

Usvajanje obrazaca ljudskoga ponašanja također može „ohrabriti socijalnu interakciju između ljudi i robota“ (Kahn, i dr. 2007: 368) što je svakako jedna od psiholoških dobrobiti *izgradnje* androida. Jedan od ključnih sastojaka bivanja čovjekom je i autonomnost djelovanja – „autonomija je samo djelomično neovisnost od drugih. Samo se neovisni mislilac i akter može uzdržati od utjecaja drugih“ (Kahn i dr. 2007: 367). Humanoidni roboti mogu biti programirani tako da usvajaju i imitiraju autonomno ponašanje, ali hoće li ljudi ikada androide zbilja smatrati autonomnima? Autonomija je u bliskoj vezi s intrinzičnom moralnom vrijednošću koju pripisujemo ljudskim bićima kao i s moralnom odgovornošću za izazvano ponašanje. Androidi zamućuju granicu između živoga i neživoga, između čovjeka i stroja; njihovu je inteligenciju moguće testirati pomoću tzv. Turingovoga testa, ali pritom sve ovisi o načinu na koji čovjek poima i definira inteligenciju. Turingov prijedlog da se stroj može smatrati inteligentnim ako uspije voditi razgovor s ljudskim bićem bez da ga čovjek prepozna

i identificira kao stroj u današnje se vrijeme dovodi u pitanje jer je razvojem znanosti područje kibernetike napredovalo do razine koja daleko nadmašuje Turingove zaključke (Stableford, 2006: 34). U popularnoj je kulturi često tehnološka dorada tjelesnosti jedan od elemenata koji pomisao na humanoidne robote čini zastrašujućom – njihova fizička snaga često se oslanja na osnažene umne sposobnosti, a usvajanje obrazaca ljudskoga ponašanja i ljudske perceptivnosti često razotkriva mračne ljudske impulse. Bojati se umjetne inteligencije znači bojati se čovjeka koji ju je stvorio.

Metodologija i uzorak

Recepcija distopijske vizije budućnosti na primjeru popularne britanske antologijske serije *Black Mirror* središte je ovoga istraživačkog rada kojim se nastoje razmrsiti niti motivacijske mreže u koju su uronjene medijske publike *Black Mirror* a te ponuditi odgovore na složena pitanja o dodiru čovjeka i tehnologije, utjecaju tehnologije na proizvodnju strahova, identiteta i modernoga društva općenito. Ovim se istraživanjem nastoji utvrditi koliko su medijske publike zaista usuglašene s distopijskim pogledom na budućnost, karakterističnim za potonji medijski tekst. Putem odnosa medijske publike prema specifičnoj problematici vezanoj uz odnos čovjeka i tehnologije unutar ovoga medijskog teksta, pokušat će se rekonstruirati širi pogled na problematiku suživota čovjeka i tehnologije u budućnosti. Naglasak je stavljen na tematiku i probleme kojima se bavi *Black Mirror*, a preciznom se raščlambom i interpretacijom ponuđenih odgovora, na individualnoj i na grupnoj razini, nastoje rekonstruirati kontekst, jezik i kultura namjerno odabranih pripadnika medijske publike te njihov utjecaj na oblikovanje vizije i pogleda na budućnost u okviru neizbježna tehnološkoga napretka čovječanstva. Kako bismo uopće mogli dobiti dublji uvid u složene stavove, motivaciju i vrijednosti odabranih kazivača, odnosno kako bismo uopće mogli pokušati rekonstruirati recepciju distopijskoga pogleda na budućnost nužno je odabrati pravilnu metodu istraživanja te, u skladu s metodom, odabrati i valjani uzorak.

Od pasivnog prihvaćanja do aktivnog pregovaranja

Pojam recepcije uvodi se u suvremenu književnu teoriju krajem 60-ih godina kada se, „u cilju obnavljanja potrganih veza sadašnjosti s prošlošću“ (Biti 2000: 466), istaknuti profesor Hans-Robert Jauß počinje zauzimati za „novu metodologiju povijesti književnosti koja će prevladati u to vrijeme zaoštrenu opreku između formalističke i marksističke kritike“ (Biti 2000: 467). Recepcija postaje mjesto „ovjerovljivanja estetičke kvalitete književnih djela umjesto – kao dotad – da se ta kvaliteta pripisuje samim djelima ili njihovim autorima“ (Biti 2000: 467). Sam pojam recepcije naglasak stavlja na čitatelja, u okviru širega nastojanja da se izbjegnju pozitivističke zamke oslanjanja na autorov životopis i svjetonazor, kao i da se stane na kraj pripisivanju neosporne vrijednosti i značenja samim književnim tekstovima. Prema Jaußu, svaki čitatelj tekstu pristupa *priključen* na vlastiti horizont očekivanja, odnosno oslonjen na vlastiti sustav predodžbi, predmnijenja, predrasuda i preduvjerenja (Biti 2000:

467). Drugim riječima, sociodemografska obilježja te kontekst, jezik i kultura ključni su za razumijevanje načina na koji će čitatelj interpretirati određene tekstove.

Odmak je to od prijašnje teorije hipodermičke igle (*Hypodermic Needle Theory*) prema kojoj poruka „poput metka ili igle“ (Neuman, Guggenheim 2011: 171) prodire u *tkivo* medijskih publika, pri čemu se pretpostavlja da su medijske poruke izravne i jednosmjerne, odnosno da je publika pod apsolutnim utjecajem medijskih poruka. Model hipodermičke igle oblikovan je u atmosferi straha i kao rezultat proučavanja propagandnih uspjeha nacističke Njemačke, a vezan je uz koncept masovnoga društva kao pasivne homogene mase koja reagira više-manje jednako i uniformirano na određene medijske stimulanse. Pesimizam Frankfurtske škole, „povezanost između masovnog društva i fašizma te uloge medija u cementiranju te veze, pokazali su se neadekvatnima za američke istraživače“ (Moorley 1992: 42). Paul Lazarsfeld i Elihu Katz pobili su teoriju hipodermičke igle, „odbivši pretpostavku da utjecaj teče direktno od medija prema pojedincu“ (Moorley 1992: 44). Tvrđili su da mediji imaju selektivan utjecaj na publiku te da većina ljudi oblikuje svoje mišljenje pod utjecajem tzv. *opinion leadera* (*Two Step Flow Theory*). Odmak od pesimističnoga koncepta masovnoga društva uočava se i u prebacivanju težišta na pojedinačnu medijsku konzumaciju, točnije isticanju individualnih želja i potreba medijskih konzumenata. Teorija o upotrebi medija radi zadovoljenja vlastitih potreba (*Uses and Gratifications Theory*) nastoji objasniti način na koji pojedinci koriste masovne medije kako bi zadovoljili vlastite potrebe te ostvarili vlastite ciljeve. „Gleda na medijsku publiku kao na varijabilno aktivne komunikatore više nego kao na pasivne primaocce poruka. Teorija o upotrebi medija radi zadovoljenja vlastitih potreba podcrtava ulogu društvenih i psiholoških elemenata u ublažavanju mehaničkih učinaka“ (Rubin 2002: 525-526) medijskih poruka. No kritičari ove teorije smatrali su da zanemaruje društveno-povijesne silnice pod čijim se utjecajem nalazimo kao pripadnici određenih društvenih skupina te da na publiku i dalje gleda kao na „atomiziranu masu pojedinaca koji su izdvojeni iz grupa i supkultura koje pružaju okvir za značenje njihovih aktivnosti“ (Moorley 1992: 48). Naglašavali su važnost povezivanja različitih pojedinačnih interpretacija sa socioekonomskom strukturom društva te proučavanje razlika i sličnosti u interpretaciji istih poruka, ovisno o smještaju pojedinaca unutar društvene strukture u kojoj žive i djeluju.

Šezdesetih godina prošloga stoljeća, u okviru semiotike, počinje se razmišljati o medijskoj poruci kao o *tekstu*, odnosno kao o kompleksnome i strukturiranome poretku znakova. „Svaki tekst je poprište sruza semiotičkih pulzija sa simboličkim (društvenim, kulturalnim, jezičnim) ograničenjima. On se pretvara u igrokaz koji doziva čitatelja u pluralni prostor označivosti

(*signifiante*) gdje će udovoljiti (maternalnom) zahtjevu svojeg tijela za razgradnjom racionalno centriranog subjekta“ (Biti 2000: 532). Drugim riječima, primatelji postaju čitatelji upleteni u konstrukciju značenja. Ono što je teorija recepcije za književnu teoriju, teorija kodiranja/dekodiranja (*Encoding/Decoding Theory*) jest za područje istraživanja medijskih publika. Centar za suvremene kulturalne studije (CCCS) u Birminghamu prilikom istraživanja televizijske publike prepoznaje „moć teksta da predloži i preferira određena ideološka čitanja – ali također, što je ključno, poziva nas da gledamo na čitatelje kao na aktivne *dekodere* koji neće nužno prihvatiti kodirana značenja i pozicije što im se nude“ (Moore 1993: 6) u tekstu. Pretpostavka je da će čitatelji interpretirati medijski tekst ovisno o svojoj kulturnoj pozadini i iskustvima, a „nijedan čitateljski kolektiv ne može iscrpiti njegovo značenje, već se, u najboljem slučaju, može svojim razumijevanjem upisati u povijest njegova djelovanja“ (Biti 2000: 467). Teorija kodiranja/dekodiranja otvorila je jaz između *čitanja* upisanih u tekstu i stvarnih socijalnih subjekata koji taj tekst *čitaju* unutar određenoga društvenog konteksta, pri čemu se konačno značenje izvodi iz susreta tih dvaju suprotstavljenih polova (Moore, 1993: 7-10). Tekstovi su polisemični, a čitatelji medijski tekst mogu dekodirati u sklopu dominantnoga koda, prihvaćajući preferirano značenje teksta, ili u sklopu opozicijskoga koda, odbacujući kodirano značenje. Između dominantnoga i opozicijskoga Stuart Hall smješta pregovarački kod koji „priznaje legitimitet hegemonijskih definicija“ (Moore 1993: 19), ujedno ga preispitujući. Prema Stanelyju Fishu, „ako čitateljski subjekt shvatimo ne kao neovisan entitet, već kao društveni konstrukt kojega su postupci ograničeni sustavom inteligibilnosti koji ga oblikuje, tada značenja koja on prenosi na tekstove nisu njegova vlastita već imaju svoj izvor u interpretovoj zajednici (ili zajednicama) kojih je subjekt funkcija“ (Fish 1980, cit. prema Biti 2000: 469).

Metoda fokus grupa

„Istraživanje recepcije empirijsko je istraživanje društvene proizvodnje značenja što proizlazi iz susreta s medijskim diskursima“ (Schoeder 2003: 147), a kao što je ranije istaknuto, ovaj se rad bavi složenim procesom proizvodnje značenja utemeljenoga na dinamičnome odnosu između teksta i čitatelja, pri čemu se u obzir uzimaju i interpretativni okviri svakoga pojedinca – njegova uronjenost u specifičan društveno-povijesni kontekst, pripadnost različitim društvenim i govornim zajednicama te specifičnost sociodemografskoga određenja. Pokušaj da se rekonstruira recepcija i pogled na distopijsku budućnost u okviru

medijskoga teksta Black Mirror zahtijeva i ispravan odabir istraživačke metode. Upravo zahvaljujući specifičnim tematskim odrednicama medijskoga teksta koji se nalazi u središtu zanimanja ovoga rada (Black Mirror), a čija je posebitost vezana uz preispitivanje koncepta suživota između čovjeka i stroja, unutar visoko tehnološki profinjenoga okoliša budućnosti u kojemu se iznova nastoje očuvati ljudskost i moral pod ugroženosti identiteta i privatnosti, potrebno je odabrati istraživačku metodu koja će biti jednako pogodna za lutanje po neistraženim tematskim poljima kao i za istraživanje recepcije spomenutoga medijskog teksta.

Za potrebe ovoga istraživačkog rada odabrana je metoda fokus grupa čiji je osnovni cilj „potaknuti dubinsku diskusiju kojom će se istražiti vrijednosti ili stavovi kazivača prema nekom problemu ili temi, odnosno razumjeti i objasniti značenja, vjerovanja i kulturu koja utječe na osjećaje, stavove i ponašanja individua“ (Skoko, Benković 2009: 217). Radi se o kvalitativnome obliku istraživanja, nužnom u slučaju istraživanja recepcije i načina na koji pripadnici medijskih publika *čitaju* određene medijske tekstove, odbacujući ili prihvaćajući u tekstu ponuđena značenja, vrijednosti i ideje. Kvalitativna istraživanja oslanjaju se na grube ideje istraživača o onome što istražuje, vežu se uz interpretaciju oslonjenu na opservaciju ispitanika te poticanje na individualno i grupno izražavanje stavova (Skoko, Benković, 2009: 222). Kvalitativno istraživanje nastoji odgovoriti na pitanje *zašto*, dok kvantitativno istraživanje odgovara na pitanje *koliko*, pritom rezultate predočavajući u obliku brojeva i statistike. Kvalitativni se pristup koristi kada želimo određeno područje promotriti i razjasniti kroz perspektivu kazivača, koristeći njihov jezik i iskustvo. Upravo zahvaljujući spomenutim karakteristikama, „metoda uzorkovanja često je namjerno uzorkovanje u kojoj se kazivači biraju nenasumično jer posjeduju određene, željene osobine“ (Frey 1991: 135 cit. prema Schroeder 2003: 159). Točnije, „relevantni kazivači u istraživanju recepcije oni su koji imaju nešto za reći u vezi medijskoga proizvoda s kojim su upoznati“ (Schroeder 2003: 160).

Metoda grupne rasprave koju nazivamo fokus grupa polustrukturirana je metoda istraživanja u kojoj se potiče smisljena rasprava između odabranih članova grupe, odnosno „interakcija se zbiva na razini moderatora i grupe te na razini članova grupe“ (Skoko, Benković 2009: 218), a pretpostavlja se da će grupna interakcija proširiti raspon odgovora te ohrabriti ispitanike da otkriju svoje stavove, iskustva i motivaciju. Pritom je izazito važna i uloga istraživača/moderatora koji mora smisleno voditi raspravu, potičući sve sudionike fokus grupe da ravnopravno sudjeluju, ujedno vodeći bilješke i pažljivo promatrajući neverbalnu komunikaciju prisutnih, jednako važnu za razabiranje stavova i razine (ne)slaganja s određenim aspektima istraživačke teme (problema). Kod fokus grupe postizanje dogovora ili

konsenzusa nije nužno, broj sudionika diskusije uglavnom se kreće u rasponu od 6 do 12, a „jedno je od ključnih pravila u odabiru sudionika princip homogenosti. To znači da bi sudionici trebali biti što sličniji jedni drugima, odnosno da bi trebali biti dio iste društvene skupine“ (Skoko, Benković 2009: 218). Budući da metoda fokus grupa omogućuje istraživaču fleksibilnost u prikupljanju i interpretaciji podataka, ta se metoda čini najprimjerenijom za istraživanje složenijih društvenih fenomena i pojava kao što su odnos čovjeka i tehnologije te recepcija distopijskoga pogleda na budućnost na primjeru medijskoga teksta *Black Mirror*. Također namjerno uzorkovanje omogućuje istraživaču da prikupljene podatke interpretira u svjetlu postojećih teorijskih i metodoloških saznanja iz područja koje istražuje.

Medijske publike *Black Mirror*a

U ovome su istraživanju organizirane dvije fokus grupe, a u svakoj je fokus grupi sudjelovalo šest kazivača. Jedan od kriterija odabira bila je i sličnost; homogenost je važna zato što „ljudi otvorenije i slobodnije govore kada se nalaze u grupi sebi sličnih“ (Skoko, Benković 2009: 225). Princip homogenosti ujedno omogućuje i analizu rezultata na grupnoj razini, a ne samo na individualnoj. Fokus grupe odabrane su prvenstveno na temelju kriterija pripadnosti medijskim publikama televizijske serije *Black Mirror*; aktivni su sudionici u procesu stvaranja značenja, vrijednosti i proizvodnje ideja. Osim toga svi su odabrani sudionici dio iste generacije, tzv. generacije Y koja je općenito okarakterizirana povećanim postotkom korištenja i upoznatosti s komunikacijama, medijima i digitalnim tehnologijama (Fries 2017). Pripadnici ove generacije, *milenijalci*, rođeni su između 1980. i 2000. godine. Fokus grupe izabrane su neprobabilističkim strategijama uzorkovanja – namjernim uzorkovanjem te pomoću metode snježne grude (*snowballing*).

Kazivačima je predstavljen niz različitih tema kategoriziranih prema temeljnim obilježjima i problematici vezanoj uz konkretne primjere iz medijskoga teksta *Black Mirror*. Korišteni su primjeri iz triju epizoda (isječci) – *The Entire History of You*, *Nosedive* i *Be Right Back*. *The Entire History of You* (2011) treća je epizoda prve sezone, smještena u svijet u kojemu ljudi posjeduju tehnološki rafinirani uređaj *Grain* koji je poput čipa ugrađen ispod kože, a pomoću kojega se snima sve što pojedinačni „korisnik“ radi, čuje i vidi, omogućujući i premotavanje uspomena pri čemu oči funkcioniraju poput kamere i ekrana. Uspomene je također moguće prenijeti i prikazati na drugim uređajima, stoga *Grain* funkcionira kao hibrid između kamere i memorijske kartice. Zaplet je vezan uz ljubomornoga supruga Liama koji sumnja u nevjeru

svoje žene Ffion, a uređaj poput *Graina* omogućuje mu da se neprestano vraća svojim sumnjama, potpirujući pritom svoju opsesiju. U svijetu Liama i Ffion ljudske su sposobnosti unaprijeđene, ali možemo li ih zbilja smatrati kiborzima? *Nosedive* (2016) prva je epizoda treće sezone u kojoj se protagonistica Lacie pokušava uspjeti na društvenoj ljestvici pomoću sustava bodovanja putem kojega se ljudi međusobno ocjenjuju. Ocjena je usko vezana uz socioekonomski status u društvu, a posebno uz prestiž. Svijet u kojem se Lacie pokušava opsesivno svidjeti svijet je u kojem je sve naizgled lijepo i savršeno. Epizoda je zanimljiva zbog neodoljive sličnosti praksama svakodnevnice, a otvara i pitanje o potencijalnoj kontroli stanovništva putem tehnologije što neminovno povlači sa sobom i cjelokupnu tradiciju distopijske fikcije. Posljednja epizoda, *Be Right Back* (2013), na prvi se pogled čini kao smještena u svijet istovjetan našoj svakodnevnici, sve dok Martha, u žalovanju zbog smrti voljenoga Asha, ne odluči komunicirati s njegovom zamjenom, umjetnom inteligencijom koja oponaša Asha fizički i psihički na temelju dostupnih podataka i informacija o njemu. Stvari krenu po zlu u trenutku kada Martha shvati da nikada neće vratiti svojega voljenog preminulog Asha. Unutar epizode moguće je razmotriti odnos čovjeka i umjetne inteligencije, posebice u okviru bliskih, intimnih odnosa. Može li se vjerovati umjetnoj inteligenciji i suosjećati s njom, samo su neka od pitanja koja se otvaraju ovim tekstom.

Primjeri su tematski uklopljeni u složenu problematiku odnosa između čovjeka i tehnologije kojom se bavi tekst *Black Mirror*, a u istraživanju su korišteni kako bi sudionicima omogućili konkretniji pristup diskusiji, odnosno kako bi im omogućili da oprimjere svoje stavove o tehnologiji i o njezinu dehumanizirajućem potencijalu. Interes ovoga istraživanja primarno je usmjeren na način na koji medijske publike *Black Mirrora* čitaju i tumače taj tekst unutar pozadine vlastitoga iskustva i svjetonazora. Istraživanje se bavi nizom različitih tema pomoću kojih se nastoji preispitati dublji pogled i stav na ideje iznesene u potonjemu medijskom tekstu, jednako na implicitnoj i na eksplicitnoj razini. Nastoji se odgonetnuti i na koji način publike diskurzivno konstruiraju ljudsku prirodu, odnosno kako interpretiraju *Black Mirror* u tom ključu. Tematski je istraživanje podijeljeno na nekoliko područja:

- I. Odnos prema tehnologiji (stavovi, motivi, navike);
- II. Hibridizacija čovjeka i stroja;
- III. *Živjeti negdje drugdje*;
- IV. Pod okom kamere;
- V. Umjetna inteligencija u ljudskome ruhu.

Važno je naglasiti i da se navedena tematska područja međusobno preklapaju i prožimaju u brojnim aspektima te da uvelike ovise i o spremnosti sudionika da izraze svoje mišljenje i stavove vezane uz spomenutu problematiku. Kritike fokus grupa često su usmjerene na „rizik od dominacije jednog ili dvaju sudionika koji svoje mišljenje mogu nametnuti ostalim članovima grupe“ (Skoko, Benković 2009: 219), ali taj je rizik ublažen smislenom moderacijom rasprave te ravnopravnim uključivanjem svih članova grupe. No bez obzira na potencijalni rizik, pretpostavlja se da će grupna interakcija omogućiti proširenje raspona odgovora, aktivirajući zaboravljene detalje iskustva i otpuštajući inhibicije ispitanika (Merton i sur. 1956, cit. prema Skoko, Benković 2009: 218).

U daljnjem će se dijelu ovoga rada analizirati odgovori, stavovi i mišljenja sudionika fokus grupa pri čemu je važno naglasiti kako interpretacija rezultata kvalitativnih istraživanja, kao što je istraživanje fokus grupa, uvelike ovisi o sposobnostima i analitičnosti samoga istraživača. Nastojat će se što preciznije uočiti nijanse i kontrasti u odgovorima sudionika, kontradikcije te opasnost od konformizma stavova spram grupnoga stava ili stava člana grupe. U skladu s teorijom kodiranja/dekodiranja, „bez obzira na preferirano čitanje koje postavlja koder, dekodiranje teksta može biti u potpunoj opoziciji spram komunikativne namjere koder“ (Hall 2006: 136-138, cit. prema Hromadžić, Popović 2010: 101). Drugim riječima, tekst može dobiti nove obrise i značenja sa svakim novim čitanjem, ovisno o kontekstu i karakteristikama publike. Tekst *Black Mirror* nudi pesimističan pogled na budućnost ljudskih bića, zagađenu visokom tehnologijom, a zadatak ovoga istraživanja jest dobiti uvid u perspektivu medijskih publika, odnosno razumjeti kako publike tumače *Black Mirror* u ključu vlastitoga iskustva te pogleda na visoku tehnologiju i ljudskost uopće.

Analiza i interpretacija rezultata

Odnos prema tehnologiji (stavovi, motivi, navike)

„Mi smo u suživotu s tehnologijom“ govori jedna kazivačica (E2), a zatim, sliježući ramenima dodaje: „jednostavno ne možemo bez toga i naše se društvo drastično mijenja svakim danom“. Ono što je Don Ihde nazvao „odnosom utjelovljenja“ sada zadobiva stvarne obrise; tehnologija kao „produžena ruka ljudskog mozga“ (kazivač D1) olakšava čovjeku život, ali je „onakva kakvom je mi napravimo“ (kazivačica B2). Sudionici fokus grupa složili su se oko toga da je tehnologija svojevrsni produžetak čovjeka, naglasivši pritom zaokruženost toga odnosa („tehnologija oblikuje nas, ali i mi oblikujemo tehnologiju“, kazivač C2). Utjecaj tehnologije na oblikovanje identiteta neosporan je, smatraju sudionici obiju fokus grupa, što je i razumljivo ako se u obzir uzme njihova dob (od 22 do 32 godine), točnije njihova pripadnost generaciji (Y) koja je već u djetinjstvu te u prijelaznome razdoblju adolescencije dobila priliku rukovati novim tehnološkim alatima i uređajima.

Pa mislim da se puno toga na posredan način kao, kad pričamo o identitetu, izgradilo kroz tehnologiju. Čisto ako ono, od najbasic razine da ne bih imala pristup tolikom broju sadržaja koje smatram da su bili kao ključni za moj razvoj i način na koji razmišljam, moje stavove, da nije bilo tehnologije (kazivačica F2).

Upravo jer čini integralni dio njihovoga identiteta, sudionici obiju fokus grupa slažu se da je važno baviti se odnosom čovjeka i tehnologije, a jedna kazivačica (B1) tvrdi kako je to „možda jedno od najaktualnijih pitanja danas“. Smatraju da je medijski tekst *Black Mirror* koristan za preispitivanje vlastitoga položaja u dinamičnome tehnološkom okruženju koje nas svakodnevno sve više prožima, toliko da većina kazivača više nije ni svjesna da „živi u stroju“, odnosno navikla je na električni šum i vibracije, „do te mjere da mi smeta apsolutna tišina“ tvrdi kazivačica B1. A s obzirom na to da mobilne uređaje i računala koriste „svakodnevno nekoliko sati“ (kazivačica A2) te da većina vodi računa o vizualnim aspektima svojih elektroničkih uređaja jer to „na neki način odražava (...) osobnost“ (kazivačica B1), potrebno je potanko promišljati o rizicima i opasnostima novoga doba, okarakterizirana spojem ljudskoga i tehnološkoga, pri čemu tehnologiju više ne smijemo uzimati zdravo za gotovo.

Tehnologija sama po sebi, ne znam kako da kažem, može biti dosta dvojaka. Zato šta, s jedne strane nam dosta olakšava sve što radimo i zapravo je jako unaprijedila kvalitetu života i sve to. S druge strane postoji i ta opasnost toga tko zapravo može tu tehnologiju preuzeti, tko može nametnuti nekakve mehanizme kontrole za tu tehnologiju koju može nekako iskoristiti, recimo, protiv nas. Mislím da se o tome, recimo, uopće ne priča. Pa onda ovakva serija dosta istražuje baš ono, do krajnosti, što bi dovelo do toga da ti tehnologiju iskoristiš za nekakve užasne svrhe (Kazivačica E1).

Čini se da su sudionici obiju fokus grupa svjesni kako korištenje tehnologije povlači sa sobom i niz pitanja o odgovornosti, etici i moralu, kao i da su svjesni negativnoga potencijala tehnologije pa tako jedna kazivačica (A2) tvrdi da je tehnologija „kao i nož, ako ga koristiš za rezanje kruha bit će ti super, ako ga koristiš da ubiješ nekog, ne baš“. Upravo opasnost od zloupotrebe uvodi u središte rasprave i čovjeka – obje se fokus grupe slažu da je tehnologija suštinski neutralna, a da zadobiva negativne obrise tek u rukama čovjeka. „Mene nije strah tehnologije, više me ljudi strah“ zaključuje kazivač C1, a ostali potvrđuju, uz dodatak da je medijski tekst poput *Black Mirrors* „dobra društvena kritika“ (kazivačica D1) jer „bez satire ne možeš u biti neke stvari osvijestiti“ (kazivačica B1), a negativni prikaz budućnosti važan je jer „nikada nećeš preispitivati nešto pozitivno“.

Dvojakost tehnologije uočava se i u stavovima o potencijalu tehnologije da povezuje ljude, ali i da ih istovremeno udaljava jedne od drugih. Oblici povezivanja „promijenili su se i zato sad postoji potreba da se povezuješ preko interneta s drugima“ (kazivačica B2), posebice istomišljenicima ili pripadnicima određene društvene skupine, a čak i ako se ljudi „izoliraju u određenu zajednicu“ u „takvom načinu izolacije koji je ujedno i povezivanje mogu pronaći neku potvrdu“ (kazivačica F2), u smislu društvene potvrde i identifikacije s istomišljenicima.

Hibridizacija čovjeka i stroja

Na pitanje misle li da će u budućnosti „stroj živjeti u čovjeku“ kazivači odgovaraju potvrdno, uz tvrdnju da je to „već sada viđeno“ (kazivač F1), a kao primjer navode „pacemaker“ (kazivači A1, B1, A2) i brojne biomehaničke dodatke „da se pomogne onima koji su osakaćeni“ (kazivač F1). Većina kazivača smatra da se radi o pozitivnome napretku čovječanstva te da nas pomisao na „stroj u čovjeku“ ne bi trebala plašiti jer je to „jednostavno

medicina izmislila da pomogne čovjeku“ (kazivačica B2). Samo je jedna kazivačica (D2) izjavila da joj ta pomisao izaziva nelagodu („ali da se sjetim da imam komadić metala u sebi i ne mogu ga izvaditi kad želim, to je ono, kao da imam metak“). U skladu s pozitivnim stavom o stranome tijelu u ljudskome mesu, kazivači su odbacili pretpostavku da bi takav spoj čovjeka i stroja, uvjetno rečeno, već mogli nazvati kiborgom. „Za SF je to po meni“ govori jedan od kazivača (F1), a drugi potvrđuju: „meni je kiborg više kao čovjek koji je zapravo robot“ (kazivačica B2). Riječ kiborg u našoj kulturi ima negativne konotacije, veže se uz nešto zazorno, a problem je, tvrde kazivači druge fokus grupe (F2) u tome što se „najveći broj ljudi s kiborzima susreo kroz popularnu kulturu, a ne, recimo, čitajući znanstvene radove ili neki ovjereni diskurs“ (kazivačica A2). Iz tog je razloga teško dovesti u vezu *izopačenu* sliku kiborga koji navodno predstavlja prijatniju čovjeku i čovjeka kojega određeni mehanički element održava na životu (ili mu olakšava egzistenciju) bez obzira na postojeću definiciju.

Sama riječ kiborg ima neku negativnu konotaciju zato što su kiborzi uvijek negativci koji hoće da svi drugi budu kiborzi i sve uništiti. I uvijek su neš' negativno, ali mislim – zašto bi bili negativni? I uvijek ih prikazuju kao da su ružni. (...) I uvijek prikazuju kao da se to meso i mašina, da se onak' nekak' čudno spajaju; uvijek to nekako ružno izgleda (kazivač C2).

Spoj čovjeka i stroja (kiborg) ima negativno određenje u društvu zahvaljujući području znanstvene fantastike i popularne kulture općenito. Obje su se fokus grupe složile da je tehnologija značajna za ljudsku vrstu te da spoj čovjeka i stroja može poboljšati kvalitetu života, posebice onima koji imaju neki fizički nedostatak (gubitak sluha, udova, vida i slično). No problem je, tvrde, u tome što „stroj ne može imati dušu“ (kazivač C2) i u tome što „ljudi prepoznaju aspekt tehnologije koji je možda nepredvidljiv“ (kazivačica A2). Zašto je diskurs popularne kulture neprijateljski nastrojen prema hibridu čovjeka i stroja? Mehanička polovina kiborga predstavlja opasnost jer čini kiborga sposobnijim, a „sigurno će se ljudi bojati te *osobe* zato što (...) je bolja u puno stvari, (...) a čim se osjećaju ugroženo, to onako prikažu kao da je nešto opasno“ (kazivač C2). Strah od drugosti ukorišten je u našoj kulturi i pogledu na svijet; svoj identitet uspostavljamo u odnosu na *drugoga*, a kiborg svojim graničnim položajem izaziva pomutnju, krši uobičajeni poredak između živoga i neživoga, čovjeka i stroja.

Primjeri iz medijskoga teksta *Black Mirror* koji su korišteni kao stimulans za poticanje diskusije o složenu pitanju hibridizacije čovjeka i stroja unutar fokus grupa bila su dva isječka

iz epizode *The Entire History of You*. Taj tekst iznosi pred publiku ideju o čovjeku koji je navodno unaprijeđen pomoću komada tehnologije poznatoga pod imenom *Grain* što ga u okviru definicije čini kiborgom jer se *Grain* ugrađuje ispod kože, a proširuje čovjekove sposobnosti – omogućuje mu da vidi, čuje i premotava sve svoje uspomene. Prva se fokus grupa (G1) spremno složila s time da se radi o kiborzima jer „mogu pristupiti nekim dijelovima uma, psihe, kojima ne bi mogli u normalnim uvjetima“ (kazivač C1), za razliku od druge fokus grupe (G2) koja se nije uspjela složiti oko toga jesu li spomenuti protagonisti kiborzi ili ne: „Ja bih rekla da je prijelazni oblik jer ipak (...) sperma je došla u jajašce, nije nitko uzeo ljudsko tkivo i robota, (...) nije ga nitko napravio“ (kazivačica E2). Biti kiborg, prema prvoj fokus grupi (G1), znači posjedovati neku nadljudsku sposobnost. Za sudionike druge fokus grupe (G2) status kiborga u konkretnome je primjeru nejasan jer mogu izvaditi (iščupati) svoj *Grain*, a smatraju da je sporan i proces njihova razmnožavanja (oplođivanja). Uočavaju se nejasnoće i kontradikcije oko samoga pojma kiborga te njegove primjene u praksi; većina se kazivača nastoji othrvati negativnim konotacijama koje kiborga smještaju u područje zazornoga, ali ne uspijevaju se osloboditi kulturološkoga tereta koji kiborga smješta upravo u tu kategoriju.

Na pitanje mogu li se sjetiti nekoga tehnološkog dodatka ili uređaja koji bi se mogao usporediti s konceptom *Graina*, nekolicina kazivača uspoređuje ga s tzv. „Google naočalama“ (C1, F1, B2, E2), a jedan kazivač (A1) smatra da se i mobilni uređaji mogu usporediti s *Grainom* jer „slikaju, možeš *stalkati* i pronaći milijardu različitih stvari na internetu“. U drugoj je fokus grupi ranije jedna kazivačica (F2) istaknula kako je tehnologija integralni dio njezina identiteta upravo zato što joj omogućuje da proširi svoju svijest i interese, a promišljajući o tome čini li je to kiborgom, zaključila je kako je „tehnologija integralni dio svih nas, možda ne na fizičkoj razini, ovako ako nemamo ništa robotsko u sebi (...), ali na nekoj psihološkoj razini – da“.

Razgovor o samome *Grainu*, u kontekstu spomenute epizode *The Entire History of You* te medijskoga teksta *Black Mirror* općenito, doveo je do zaključka da je „najveći problem, ne samo s tehnologijom nego i sa svime u životu, ta ljudska tendencija neimanja mjere u stvarima (...). Sva tehnologija je napravljena da ti poboljša kvalitetu života, ali pitanje je samo te točke do koje to može rasti prije nego što će imati upravo suprotan učinak“ (kazivačica D1). U skladu s potonjim odgovorom, druga fokus grupa (G2) nudi slično objašnjenje odgovora na pitanje poboljšava li *Grain* čovjeka, riječima da ne postoji „jednoznačan odgovor na to pitanje“ te da „sva tehnologija pa tako i ta vrsta tehnologije ovisi isključivo o tome kako

je čovjek koristi“ (kazivačica A2). Zanimljivo je kako se obje fokus grupe slažu oko toga da je ljudski faktor potencijalni zagađivač neutralnoga tehnološkog okoliša te da stroj, točnije tehnologija nije inherentno dobra ili loša nego se njezin karakter određuje prema načinu uporabe.

U tehničkom smislu poboljšava čovjeka jer (...) ti sad kad se prisjećaš nečeg uvijek se sjećaš sjećanja, a ne same situacije, onoga što si doživio, a ovdje imaš vid, tj. ono što si vidio, čuo, možda je čak postojalo i ono da možeš čak osjetiti i druga osjetila, možda nije samo vid. U tom smislu poboljšava čovjeka, ali da li ga sad poboljšava kao osobu, to ne znam. Mislim, ovdje smo vidjeli samo jedan loš primjer, možda ima milijardu dobrih primjera (kazivač A1).

„Ja bih rekla da je to vrlo iskarikirana realnost“ ističe jedna kazivačica (B1), komentirajući *Black Mirror* općenito, „to su pojedinačni primjerci nečijeg života, nečeg što se može dogoditi, ali stvar je u tome što taj jedan slučaj se neće dogoditi svakom tko će koristiti tu tehnologiju“. U drugoj se fokus grupi (G2) pojavila ideja o tome da tehnologija poput *Graina* može poticati paranoju, neovisno o načinu uporabe jer „kad jednostavno imaš tu mogućnost da stalno sve vidiš, da stalno budeš u toku, da znaš što se događa (...) jednostavno ti je lakše biti paranoičan“ (kazivačica F2). Jedan od kazivača (C2) istaknuo je i kako se napredna tehnologija može iskoristiti i kao sredstvo kontrole društva, a kao primjer navodi supresore hormona kojima bi se mogla smanjiti „agresivnost kod prijestupnika“. U skladu s time, jedna je kazivačica (B2) zaključila da se u svijetu u kojemu se ugrađuje *Grain* vjerojatno ljudi „ne pljačkaju kad se snimaju svi međusobno“. Druga je fokus grupa (G2) došla do zanimljivog zaključka – komad tehnologije poput *Graina* može biti koristan za čovjeka, ali prisutnost takvog tehnološkog dodatka nužno mijenja postavke ljudskog ponašanja i društva općenito. Čovjek i tehnologija nalaze se u međusobno ovisnome odnosu, tehnologija omogućuje čovjeku da proširi svoje sposobnosti, ujedno mu olakšavajući svakodnevnicu, ali i mijenjajući njegove navike. Kod prve je fokus grupe (G1) u središtu isključivo ljudskost unutar različitih tehnoloških postavka – „ljudi uvijek rade iste stvari, samo je pitanje kako ih rade“ zaključuje jedna kazivačica (D1).

Živjeti negdje drugdje

Diskusija o *Grainu* dovela je do niza zanimljivih zaključaka; iako se kazivači nisu mogli dogovoriti oko statusa protagonista, odnosno označiti ih kao kiborge ili ne, obje su se fokus grupe složile da tehnološki dodatak poput *Graina*, iako smješten u nešto dalju budućnost, dijeli slične značajke s brojnim tehnološkim alatima i uređajima koje svakodnevno koristimo u 21. stoljeću. Mobilni uređaji, ulične kamere, Messenger i virtualna stvarnost (VR) dio su naše realnosti, a *predoziranje* nije rezervirano isključivo za tehnologiju nego se može uzeti „taj isti primjer prekomjerene uporabe u hrani, u piću, u svemu što ljudskom tijelu i umu pruža neko zadovoljstvo“ (kazivačica D1). Iako tehnički nisu dio čovjekova tijela, na psihološkoj se razini stapaju s iskustvom bivanja čovjekom te na taj način mijenjaju ljudske navike i utječu na ljudsku spoznaju te pogled na svijet.

Na pitanje udaljava li nas tehnologija od življenoga trenutka, obje se fokus grupe slažu da nas udaljava, ali da nam ujedno daje „novi trenutak, neki drugi“ (kazivač A1). Pritom se koncept *Graina* dovodi u vezu sa stvarnošću kada jedna kazivačica (B1) tvrdi da bi mogla „povući paralelu s tim kad se nađe, eto, desetero prijatelja na kavi i svaki je na svom mobitelu“. Scena iz epizode *The Entire History of You* (22-23.15) koja prikazuje vođenje ljubavi, posredovano tehnologijom (*Grain*), za većinu kazivača bila je iznimno uznemirujuća. „Inače sam dosta stvari zaboravila“, tvrdi jedna kazivačica (E1), „ali ovog se sjećam, ovo mi je ostalo jako u sjećanju zato što je tužno naprosto. Oni sad, mislim, nema strasti više u toj vezi i oni koriste ta sjećanja, ne da je vrate, nego da izduraju to što rade trenutno“. Jedna je kazivačica (B2) izjavila kako oni „gube intimnost između sebe, (...) prestaju biti ljudi“ na tragu pretpostavke da ih je komad tehnologije udaljio od primarnoga instinkta, spolnoga nagona, prebacivši ga u „nešto skroz virtualno što možemo i danas primijetiti bez ovakvih stvari“ (kazivačica E2). Obje su fokus grupe suglasne oko toga da obrasce „življenja negdje druge“ možemo pronaći u svakodnevnici, gotovo na svakome koraku te da nije potrebno razmišljati o tome u kontekstu daleke budućnosti. Kao i uvijek, zaključuju, krivnja je na ljudima.

Da koncept „življenja negdje drugdje“ ne mora nužno biti odijevan isključivo u negativno ruho istaknula je kazivačica (F2) koja smatra da „neki ljudi tribaju živjeti negdje drugdje“ jer „s obzirom na to da onako kako žive možda nije prihvaćeno u njihovoj zajednici, ne osjećaju se ugodno i ne mogu se ponašati kako bi se tili ponašati“ pa pomoću društvenih mreža „ili nekih anonimnih servisa“ dobivaju mogućnost da se njihova drugost prepozna i prihvati „na način na koji ne može biti prihvaćena, tipa, ako živiš u Imotskom“. Na taj se način ističe i

pozitivna dimenzija korištenja tehnologije u svrhu povezivanja te izgradnje identiteta, posebice za pripadnike marginaliziranih društvenih skupina. No život u virtualnome svijetu, na društvenim mrežama, može se koristiti i u druge svrhe. Jedan je kazivač (A1) istaknuo da će „prije razgovarati s nekim virtualno, preko interneta“ nego da će „dogovoriti s njim, na primjer, kavu“, pri čemu virtualnu komunikaciju koristi kao sredstvo *izolacije* od neposredne socijalne interakcije. Obje su se fokus grupe složile da korištenje virtualne komunikacije služi u obje svrhe – i za povezivanje s drugima i kao težnja za izolacijom.

„To je već budućnost“, tvrdi jedna kazivačica (E2) nakon što je u fokus grupi prikazan isječak iz epizode *Nosedive* (3-5.02), čija estetika neodoljivo podsjeća na Instagram. „Mene sve to podsjeća na Instagram – ja nemam Instagram i nikad ga nisam imao, ali to je isto ono 'ko te followa, 'ko ti je likeao, 'ko ti je pogledao... Baš očit primjer toga svega što će vjerojatno biti u bližoj budućnosti“ govori jedan od kazivača (F1) iz prve fokus grupe koji prepoznaje u ovoj epizodi *Black Mirrors* obrasce svakodnevnoga života i korištenja društvenih mreža. Iako je u epizodi *Nosedive* veći naglasak na životu *iza kulisa*, odnosno na samome procesu stvaranja imidža i izgradnje slike o sebi na određenoj platformi, obje se grupe slažu da je ova epizoda u mnogočemu istovjetna načinu na koji se ljudi ponašaju danas, posebice u kontekstu društvenih mreža poput Instagrama. Koncept „življenja negdje druge“ sada se preslikava na društvene mreže i život kakvim ga ondje predstavljamo – jedna kazivačica (A2) spominje svoju težnju za očuvanjem uspomena na društvenim mrežama zato što ima potrebu, tvrdi, „da se to ne obriše zauvijek“ jer služi kao „dokaz mog postojanja, koliko god to bizarno zvučalo, toga da sam u tom trenutku bila jednako živa osoba koja je imala neka mišljenja, stavove (...)“. Ako društvene mreže služe dijelom i kao podsjetnik na *proživljena* iskustva te za nostalgичno prekopavanje po uspomenama, znači li to da ćemo na društvenim mrežama pokušati sebe predstaviti u što boljem svjetlu? „Mi možemo gledati svoje živote kroz taj Timeline na Facebooku (...), naši roditelji nemaju tu mogućnost na primjer“, uočava jedna kazivačica (E2), opisavši život na društvenim mrežama kao proces „stvaranja te savršene svoje iluzije“.

Ne znam je li uopće moguće autentično prenijeti življeno iskustvo na društvenoj mreži i normalno da je drugačije jer ovisi o, od najbanalnijeg: od toga što ćeš uhvatiti u kadar, do filtera, do captiona, do ljudi koje ćeš staviti tipa na sliku. A pretpostavljam da većina ljudi, kad već stavlja na društvene mreže, onda ima potrebu staviti najbolju verziju sebe i najbolju verziju događaja. Tako da svakako ne predstavlja realnu situaciju (kazivačica A2).

Stvaranje *iluzije* o sebi i svojem životu neizostavni je dio konvencije na Instagramu i društvenim mrežama općenito, tvrde sudionici obje fokus grupe, „al' je smiješna zbilja moda da ti (...) fotografiraš ono što jedeš i piješ čak i ako je to odvratno, ali eto, fotogenično izgleda“ (kazivačica B1). Živimo u svijetu kontradikcija, pokušavamo se svidjeti drugima, a često idemo toliko daleko da brišemo objave na društvenim mrežama ako nismo dobili afirmaciju koju smo priželjkivali. Samo je jedna kazivačica (B2) rekla da je obrisala fotografiju na Instagramu jer nije dobila dovoljan broj *likeova*: „A tipa, sad će ovo zvučati glupo, ali to je istina. Na Instagramu, to je sve onak *fake*. Pogotovo Instagram jer Instagram je samo sa slikama, to je sve vizualno i uvijek ćeš stavljati nešto što je lijepo (...) i onda opet ovisi u koje ćeš vrijeme staviti nešto i onda ako stavim nešto u loše vrijeme, uvijek obrišem tu sliku jer sam takva“. Ako se na virtualnu komunikaciju i društvene mreže gleda kao na ostvarenje težnje za povezivanjem, ne čudi to što ljudi imaju potrebu svidjeti se, biti afirmirani od strane društva, povezati se. Na pitanje o iskrenosti na društvenim mrežama, kazivači tvrde da je „Internet možda pokazao više pravo lice nekih ljudi kada su u anonimi“ (kazivač A1), pri čemu je naglasak upravo na anonimnosti, a jedna je kazivačica (D1) ustvrdila da je to „isto k'o i u stvarnom životu, lako je popljuvati nekoga iza leđa i ne potpisati se na papir i to predati“. U prvoj su fokus grupi svi kazivači rekli da nikada nisu obrisali objavu, a većina tvrdi da ni ne gradi „baš preveliku sliku o sebi na socijalnim mrežama“ (kazivač A1). Moguće je posumnjati u iskrenost njihovih odgovora, što je svakako u skladu i s manjkavostima same metode fokus grupa – uvijek je potrebno u obzir uzeti i čimbenike kao što su grupni pritisak i konformizam. U slučaju da kazivači prve fokus grupe (G1) nisu bili iskreni u izražavanju svojih stavova, zanimljivo je uočiti povezanost između načina na koji se predstavljamo drugima u stvarnosti i na društvenim mrežama.

Većina kazivača zauzela je kritički stav prema protagonistici Lacie Pound (*Nosedive*), ustvrdivši da ona predstavlja svojevrstni tip osobe – „u svakom njenom postupku ti vidiš, dakle bez obzira imala ona mobitel ili ne, ona bi uvijek živjela tako, gledajući tako što drugi očekuju i kako će drugi reagirati na (...) njene postupke, na njene životne odabire“ (kazivačica D1). Prva se fokus grupa (G1) složila oko toga da se „prosječan čovjek“ (kazivač A1) nikada ne bi ponašao poput Lacie Pound. U drugoj su grupi (G2) kazivači manje fokusirani na karakter protagonistice, a više u obzir nastoje uzeti materijalne uvjete u kojima se odvija radnja potonje epizode, iako ističu da će „iskompleksirane osobe biti iskompleksirane imale li društvenu mrežu ili ne, samo što je to danas možda vidljivije (...), lakše je biti

iskompleksiran“ (kazivačica A2). U svijetu u kojemu se svi trude biti najbolja verzija sebe, lakše je osjećati se otuđeno i lošije zbog svoje životne situacije.

Pa može te natjerati da se osjećaš lošije, ali samo zbog sebe, a ne da si ti građanin nižeg reda. Nego ti, tipa, imaš sve, dolaziš iz dobre obitelji, super si školovan, super izgledaš, samo nemaš dovoljno followera na Instagramu, a netko tko, za kog ti misliš da je ružniji ili nesposobniji ili nešto (...) da ima više od tebe i onda se ti jednostavno osjećaš kao da si loš, lošiji ili manje vrijedan (kazivačica E2).

Objekti fokus grupe složne su oko toga da je *Nosedive* „samo neki ekstreman oblik nečega što se odvija svakodnevno“ (kazivačica A2) te da „rangiranje ljudi postoji svaki dan u svakodnevnom životu“ samo što je u ovoj epizodi „izrazito eksplicitno jer svi imaju uređaje, imaju brojeve“. Također je ključna razlika i u stupnju kontrole; naime, korištenje društvenih mreža danas još uvijek nije obavezno te se oslanja isključivo na pojedinačno, proizvoljno korištenje unutar određenih konvencija dok u svijetu kojim korača Lacie Pound nemati *profil* znači ne postojati.

Pod okom kamere

Potencijalna kontrola društva pomoću tehnologije, posebice tehnologije poput *Graina* koja pomaže u ostvarenju svojevrsne „Big Brother“ (kazivačica B1) distopije u kojoj su svi neprestano „pod okom kamere“, prema prvoj fokus grupi (G1), sve nam je bliže. „Rekla bih da ta ideja postoji već desetljećima, samo što se sad sve više bližimo opasnosti da bi se mogla realizirati. Nekoć je to bio samo SF“ (kazivačica E1). U prvoj su fokus grupi (G1) svi kazivači potvrdili strah od pomisli da ih netko neprestano *snima*, za razliku od druge grupe (G2) u kojoj su istaknuli kako bi im to smetalo da imaju izbora. „Svuda nas prate (...), ako imamo iskaznicu od ZET-a u tramvaju u koji uđemo, (...) prate nam kartice, gdje šta plaćamo – mislim, mogu znati sve naše navike i (...) ti svi podaci postoje, ali ne možemo sad ništa – šta ćemo živjeti bez mobitela, bez kartice, skrivati se od kamera?“ (kazivač C2). No ipak smatraju da je moguće na taj način, putem tehnologije, kontrolirati ljude i njihovo ponašanje jer „većina ljudi zapravo se bolje ponaša kad je promatrana ili barem kad ima osjećaj da je promatrana“ (kazivačica A2). Objekti su grupe suglasne oko toga da nam je taj koncept mnogo

bliži no što mislimo te da nadzor i kontrola više nisu samo dio znanstveno-fantastičnoga narativa nego i stvarnoga iskustva života u 21. stoljeću.

Uzmimo za primjer rangiranje osoba kao što je prikazano u distopijskome svijetu epizode *Nosedive* u kojoj je „modus na koji se odvija rangiranje ljudi identičan“ našem svakodnevnom iskustvu „samo što je ovdje izrazito eksplicitan i puno je ekstremniji jer se to mijenjanje broja (...) odvija naočigled“ (kazivačica A2). Kazivačica nastoji ukazati na povezanost između koncepta prosuđivanja ostalih na temelju određenih karakteristika u svakodnevnicima te koncepta rangiranja kojim je uređeno društvo u *Nosediveu*.

Mislim to je u našem svijetu tako da, ne znam, ako si iz lošije obitelji i ići ćeš u lošiju osnovnu školu (...). Znači nećeš imati možda dobre ocjene, dobro obrazovanje, nećeš moći ići na Ivy League, nećeš moći naći dobar posao, nećeš zato imati dobru plaću pa si nećeš moći priuštiti nešto (...). To je zapravo to, samo što je ovdje to drugačije prikazano, ali zapravo taj način rangiranja ljudi je (...) nešto što postoji.

Prema drugoj fokus grupi (G2) radi se o konceptu koji je svojstven ljudskoj vrsti općenito, o težnji za prosuđivanjem tuđih navika i socioekonomske pozadine. Razlika je u tome što je u svijetu Lacie Pound to „očito povezano i sa zakonodavnim sustavom kad oni na temelju tih ocjena mogu (...), ne znam, davati im i lošije aute i smanjivati im (...) mogućnost življenja“ (kazivačica E2). Prva je fokus grupa (G1) oprimirala stajalište o tome da se radi o distopiji sadašnjosti, a ne budućnosti, slučajem u Kini u kojoj „vlada planira uvesti ocjenjivanje građanina“ (kazivačica D1) 2020. godine, na temelju čega će se formirati „tvoj *trustworthiness* koji će se kasnije koristiti kao kriterij kad se prijaviš na posao, kad dižeš hipoteku (...)“. Obje su grupe suglasne oko toga da je *Black Mirror* mnogo bliže no što se misli, a na pitanje koriste li Uber i, ukoliko ga koriste, provjeravaju li redovito svoj *rating*, gotovo svi potvrđuju, a jedna kazivačica (E2) priznaje i da ju je uočeno smanjenje ocjene „malo povrijedilo“. U drugoj je grupi (G2) jedna kazivačica (F2) istaknula da se, po njoj, radi o jednome „od najbizarnijih koncepata“ gdje je „kapitalizam stvarno postao apsurdan“ jer „potrošači dobivaju ocjene za to kako troše pojedinu robu“. No, zanimljivo, većina kazivača nije podržala njezino stajalište, naprotiv većina smatra da je „u današnje vrijeme to rejtanje stvari i objekata, ne samo ljudi, (...) korisno“ (kazivač C2), ali da je u slučaju *Nosedivea* to „pretjerano korištenje tog ocjenjivanja“. Najveći je problem, smatraju, to što je ocjenjivanje previše subjektivno te to što se „temelji na površnosti i (...) prvom dojmu“ (kazivačica E2).

Meni je ovo strašno iz istog razloga zašto mi je strašan koncept raja u većini svjetskih religija, zato što ne uzima u obzir materijalne uvjete u kojima su nastale naše akcije, u smislu kao ti si ili dobra ili loša osoba s obzirom na to šta si napravio, ti ideš u raj ili pakao. I to nema nikakvog smisla zato šta – ako su nagrada i kazna za sve iste, a svi ne polaze iz iste pozicije, onda to ne može biti pravedan sustav (kazivačica F2).

Pravedan sustav ili ne, ali „očito je napravljen društveni inženjering takav da (...) se moraju što bolje ponašati i konformirati s pravilima“ primjećuje jedan od kazivača (C1) iz prve fokus grupe što svakako ide u prilog činjenici da se ljudi ponašaju drugačije kada su promatrani te da se to može iskoristiti protiv njih u smjeru kontrole. „Očito je ta tehnologija u ovoj epizodi napravila od ljudi to da su puno više otuđeni jedan od drugih iz razloga što ih se boje“, nadovezuje se jedna kazivačica (B1) te dodaje da je u tom sustavu „svaki čovjek“ svakome „prijetnja“. Prva fokus grupa (G1) dolazi do zaključka da se radi o sustavu koji je održiv upravo zato što ima obilježja totalitarnoga uređenja, a na tragu toga kazivač (C2) iz druge grupe tvrdi da je to, „u neku ruku, savršeno društvo zato što se svi trude da budu najbolji“, no odmah navodi i da „ako svi prihvate tu konvenciju, možda to njima nije tako grozno“, uspoređujući taj koncept života s onim u diktaturama. No ostali se kazivači ne slažu s njim, naprotiv smatraju da pripadnici toga društva žive u laži i da su „sterilni“ (kazivačica E2) te da se u takvome sustavu u kojemu, kao što je ranije utvrđeno, ocjenjivanje nije objektivno „ljudi osjećaju kao da im se čini nepravda, a onda kad se ljudi osjećaju kao da im se čini nepravda ta nepravda se akumulira dok ne dođe do određenog stanja koje više jednostavno ljudi ne mogu percipirati kao normalno (...) i to je razlog zbog kojeg se svrgava diktatura“ (kazivačica F2). Obje su fokus grupe spremno prepoznale obrasce totalitarnih društava u načinu na koji je uređen svijet u medijskome tekstu *Nosedivea*, svijet u kojemu se građani međusobno kontroliraju i rangiraju na temelju površnih i subjektivnih dojmova, uklopljeni u složene obrasce ponašanja i percepcije svojstvene ljudskim bićima općenito. Zanimljivo je i to što su obje fokus grupe psihički slom protagonistice Lacie protumačile kao nešto pozitivno, odnosno u njihovim se odgovorima osjeća optimizam te sumnja u dugoročnu održivost takvoga sustava, čija je potvrda i *bunt* glavne junakinje. „Meni je recimo ova epizoda s ovim Instagram svijetom bila (...) jako pozitivna baš (...) zato što taj svijet užasno zatamljava ljudske emocije pa čak i do te mjere da ne možeš opsovati ako želiš. I onda ona na kraju, ono totalno odustane od svega (...). Ne znam, meni je to baš bilo dosta pozitivno“ (kazivačica E1).

Umjetna inteligencija u ljudskom ruhu

„Mislim da bi temeljno neko obilježje robota bilo to što je on logičan, što uvijek radi jednako“ započinje razpravu o odnosu robota i čovjeka kazivačica (B1), promišljajući o temeljnoj distinkciji između čovjeka i robota. Upitani da promisle o osobinama koje su, prema njima, svojstvene isključivo ljudskim bićima, većina kazivača tvrdi da je to „samosvjesnost“ (kazivači E1, C1), „kreativnost“ (kazivači E2, C2, B2), „empatija“ (kazivači E2, F2, A2, C2), točnije „emocije koje nadilaze neke osnovne porive“ (kazivač C2). Jedan kazivač (B1) iz prve fokus grupe smatra kako je „tijelo ono što te definira“, odnosno ono što te „čini ljudskim bićem“, na temelju čega se umjetna inteligencija što izgleda kao čovjek (u tekstu dalje: android) nalazi na tragu žive osobe. „Mislim da prelazi granicu ako liči na čovjeka“, tvrdi kazivač (C1), ali „čovjek je uvijek puno kompleksniji, naravno“ (kazivačica B1). Za razliku od prve fokus grupe koja smatra da je tijelo jedan od ključnih segmenata ljudskoga bića, u drugoj fokus grupi pojavljuju se ideje o tome da su „samo mozak, znači kemikalije u mozgu, kemijske reakcije (...) ono što nas čini ljudima“ (kazivač C2). Kazivač (C1) nastavlja dalje, tvrdnjom da je moguće usporediti *um* čovjeka i umjetne inteligencije jer je i „naš mozak (...) hrpa električnih signala“. Radi se o kamenu spoticanja između kazivača; u prvoj grupi prevladava mišljenje da umjetna inteligencija nikada neće razviti svijest i početi djelovati autonomno jer je „čovjek na kraju taj koji upravlja“ (kazivačica B1), a umjetna se inteligencija „hrani našim podacima“ (kazivač F1). Kako bi oslikali svoje stavove, koriste slučaj iz prikazane epizode *Be Right Back*, uz tvrdnju da je to primjer umjetne inteligencije koja je isprogramirana da „zadovolji“ ljudsku „želju“ (kazivač A1). Njihov je pogled na budućnost u smislu suživota između čovjeka i androida usklađen s prevladavajućim stavom da umjetna inteligencija nikada neće moći postati kao čovjek, razviti autonomiju te da distopijski scenarij u kojemu se stroj (umjetna inteligencija) okreće protiv čovjeka nije ostvariv jer „on više reproducira, nije da on to proživljava, da ima nekakve motive“ (kazivačica D1). Jedino se boje, tvrde, da bi se mogao iskoristiti „u terorističke svrhe“ (kazivačica B1), ali to je i dalje „isprogramirano“ (kazivač D1) i više pitanje i „opasnost toga tko zapravo može tu tehnologiju preuzeti, tko može nametnuti nekakve mehanizme kontrole za tu tehnologiju koju može nekako iskoristiti, recimo, protiv nas“ (kazivačica E1).

U drugoj se fokus grupi (G2) pojavilo mišljenje vezano uz pretpostavku da stroj (umjetna inteligencija) može učiniti ontološki skok i postati poput ljudskoga bića „ako stvarno postane prava umjetna inteligencija, baš u pravom smislu, da može sama učiti“ (kazivač C2). Jedna je kazivačica (E2) ustvrdila da se umjetna inteligencija može „održati zauvijek ako je ne

ugasimo ili ne uništimo“ te da su „androidi u principu besmrtni“ što je upravo temeljna razlika između umjetne inteligencije i čovjeka te ujedno i obrazloženje zašto umjetna inteligencija nikada neće moći zaista biti čovjek nego samo *poput* čovjeka, što nas onda „konstantno podsjeća na to da mi starimo, što realno pobuđuje neke negativne emocije“ (kazivačica A2). Upravo se na tragu te usporedbe pojavljuju i strahovi kazivača vezani uz naznaku razornoga, kolonizirajućeg potencijala umjetne inteligencije koja djeluje autonomno, a svojim je sposobnostima nadmoćna čovjeku.

Mislim da je vrlo moguće [da će se u budućnosti stroj okrenuti protiv čovjeka], pogotovo ako imamo umjetnu inteligenciju zato što možemo vidjeti na primjeru povijesti – bilo kada kada je neki napredniji narod došao negdje gdje su primitivniji, uvijek se dogodilo isto, uvijek (...) su svi pokorili ih i uzeli im resurse, što se dogodilo u Južnoj Americi, Sjevernoj Americi. Zapravo, bilo gdje gdje dođe nešto naprednije, to mislim ako bi bila umjetna inteligencija koja (...) je savršeno logična, po toj logičnosti ne bi imalo smisla ostaviti ljude na životu. Koji su manje sposobni, manje inteligentni, koji rade više štete nego koristi, jednostavno ne bi bilo logično da se ne okrene protiv nas tehnologija (kazivač C2).

Naznake tehnofobije moguće je pronaći u odgovorima kazivača druge fokus grupe (G2), ponajviše strah od analitičnosti umjetne inteligencije koja, prema kazivačima, posjeduje razorni potencijal. „Ako je netko rađen po uzoru na čovjeka i napravljen je kao bolja verzija njega“, tvrdi jedna kazivačica (B2), „prije će preživjeti i pobijedit će te jednostavno“. Prevladava atmosfera u kojoj se „logičnost, analitičnost, racionalnost“ (kazivačica B2) vrednuju više od, na početku spomenutih i istaknutih, *intrinzičnih* ljudskih osobina (empatije, kreativnosti, itd). No, pojavljuju se i oprečni stavovi, usklađeniji s dominantnom strujom mišljenja u prvoj fokus grupi (G1); tako jedna kazivačica (E2) smatra kako se umjetna inteligencija ne bi pobunila protiv čovjeka, prvenstveno „jer ju i dalje čovjek radi“ te da čak i u slučaju da „razvije svoju svijest“ sumnja da bi išla ubiti čovjeka, „možda tehnička malfunkcija (...) ili nešto, ali inače mislim da se to baš i neće dogoditi“.

Nakon odgledanog isječka iz epizode *Be Right Back* (30-32.34) kazivači su trebali promisliti o tome zašto bi uopće bila korisna umjetna inteligencija koja izgleda poput čovjeka. Većina kazivača zaključuje da se s androidom „čovjek lakše poistovjeti“ jer se „vjerojatno drugačije odnosiš prema tosteru, a drugačije prema živoj osobi“ (kazivač C1). Odgovori kazivača često su razapeti između više različitih stajališta i ideja općenito, primjerice, ovaj je kazivač (C1)

usporedio androida sa živom osobom iako je tijekom diskusije utvrđeno kako android neće postati čovjek barem „ne za našeg životnog doba“. „Ne možeš nikakav kontakt uspostaviti bez povjerenja“ tvrdi kazivačica D1, a ljudsko obličje „daje vjerodostojnost“. Spominju se i „seksualne svrhe“ (kazivačica E2) te mogućnost djelovanja „u državnim službama“ gdje bi androidi „mogli biti vatrogasci, policajci, djelatnici hitne pomoći zato što bi (se) puno bolje vjerojatno (...) nosili sa stresnim situacijama“ (kazivač C2). Svi odgovori vode to toga da se androidi prvenstveno koriste za rad s ljudima, primjerice da „odrađuju dio skrbi za stare i nepokretne ljude“ (kazivač C2), pri čemu ljudska vanjšina služi za „uklanjanje nelagode u nekakvom profesionalnom smislu suradnje“ (kazivač A1).

U kontekstu spomenute epizode android funkcionira kao „nadomjestak“ (kazivačica A1) za mrtvu osobu, životnoga suputnika, da se „lakše preboli gubitak“ (kazivač F1). No bez obzira na tjelesnu sofisticiranost umjetne inteligencije u ovome tekstu, „ona je isprogramirana praktički, ona ima osobnosti njezina mrtvoga muža i isprogramirana je da ju voli, da ju osjeća“ (kazivač C2). Obje se fokus grupe slažu oko toga da u potonjem slučaju ljubav ili prijateljstvo između androida i čovjeka nisu bili ostvarivi jer android nije razvio autonomiju, iako „najvjerojatnije postoji sigurno hrpa ljudi na svijetu koji bi pronašli prijatelja u robotu“ (kazivač A1). Problem je u tome što je u ovome slučaju android Ash „imitacija nečega što je ona imala i voljela“, a Ash se trudio zadovoljiti „njezinu želju“ i biti „što realniji“ (kazivač A1), odnosno samo je nastojao ispuniti „svoju dužnost“ (kazivač C2). Većina je kazivača izjavila kako suosjeća s Marthom jer se „uvalila u nešto iz čeg se možda ne može izvući“ (kazivač A1) te da je tragično „to što ona stoji ispred osobe koja je umrla“ (kazivačica E2) što je dvostruki gubitak jer ne samo „što si ostao bez nekog nego imaš nadomjestak koji nije to i koji te konstantno podsjeća“ (kazivačica A2) na to. Jedan je kazivač (C2) taj odnos usporedio sa situacijom u kojoj „ženi umre muž i onda ona otvori ormar i vidi njegovu odjeću, pomiriši nešto što još uvijek miriše na njega (...) da bude kraj nje“.

Taj android nikada neće biti ta osoba koju je izgubila. Naročito zato što je njegova osobnost kreirana preko objava njegovih na društvenim mrežama (...) o čemu smo već pričali da je to iskonstruirano i da nije baš autentično (...). Ovaj tip veze je meni baš zastrašujuć zato što te uporno podsjeća da si izgubio nešto i da to ne možeš nadomjestiti, koliko god to vizualno se možda činilo vrlo približno isto, a uz sve to još (...) općenito taj neki zazor prema nečemu što izgleda kao da je ljudsko, a nije posve ljudsko (kazivačica A2).

Neki kazivači smatraju kako bi u slučaju stvarnoga suživota između čovjeka i umjetne inteligencije ljubav između tih dviju vrsta bila moguća. Jedna je kazivačica (E2) izjavila kako suosjeća s androidom Ashom za što krivi svoju „poremećenu percepciju“ jer, iako je svjesna da on „u biti nije uopće preplašen“ i da je „sve to *fake*“, žao joj je „jer postoji u (...) okruženju i komunicira“, čime je implicitno stroju pripisala osobine karakteristične ljudskim bićima. Uočljive su brojne kontradikcije u načinu razmišljanja i izražavanju stavova u objema fokus grupama; umjetna se inteligencija često u govoru poistovjećuje sa čovjekom te označuje kao „osoba“, iako su obje grupe naglasile kako umjetna inteligencija unutar medijskoga teksta *Black Mirror* nije zadovoljila kriterij razvijanja svijesti i autonomnoga donošenja odluka što bi je približilo konceptu ljudskih bića. No čak ni tada ne bi bila ljudsko biće jer nije smrtna, ne može umrijeti. Moguće je da omaškama u govoru kazivači potvrđuju pretpostavku da tjelesnost čini ključan dio ljudskosti te iz istoga razloga androide nesvjesno vežu uz ljudska bića prema kriteriju sličnosti.

Zazor prema onome što „nije posve ljudsko“ (kazivačica A2) objašnjen je „ljudskom prirodom“ koja „odbacuje i pripadnike naše vrste koji su drugačiji“ (kazivač C2) čime se objašnjava težnja čovjeka da stvori umjetnu inteligenciju, a zatim je odbaci tako što je označi kao „nešto drugo“. Iako izgleda poput čovjeka, „postoji nešto zbog čega su odbojni“ (kazivačica A2), a to nešto, prema drugoj fokus grupi (G2), upravo je „naše saznanje“ (kazivačica E2). Upravo saznanje da android Ash nije *Ash* nego da je sazidan od fragmenata njegove ličnosti kakvom je predstavljena u virtualnome svijetu bilo je dovoljno da Martha odbaci ono što se u početku činilo kao dobra ideja. Također nas epizoda *Be Right Back* upozorava i na činjenicu da je pomoću tehnologije moguće pobjeći od stvarnosti, u ovome slučaju – od smrti kao nepobitne životne činjenice, ali da nas *stvarnost* ipak na kraju sustigne. Obje su fokus grupe sumnjičave prema konceptu androida i umjetne inteligencije općenito, a ključna je razlika u tome što sudionici prve fokus grupe (G1) smatraju kako se umjetna inteligencija nikada neće osloboditi artificijelnosti te da može biti razorna samo zahvaljujući čovjeku koji njome upravlja. S druge strane kazivači u drugoj fokus grupi (G2) tvrde da je moguće da se u budućnosti umjetna inteligencija oslobodi te da, zahvaljujući prirodnoj analitičnosti, *pobijedi* čovjeka. Obje grupe smatraju da će suživot između androida i ljudskih bića biti moguć, ali da je potrebno „da etika postane integralni dio razvoja tehnologije“ (kazivačica B1) zajedno s edukacijom građana. Obrasce suživota obje grupe pronalaze i u današnjemu kontekstu – tvrde da već „vjeruješ Siri“ (kazivačica D1), što je korak prema prihvaćanju umjetne inteligencije u našem društvu.

Distopija sadašnjosti?

Uzorak mladih pripadnika generacije Y, međusobno povezanih *ljubavlj* prema medijskome tekstu *Black Mirror*, osvježio je pogled na složeni odnos između čovjeka i tehnologije što se nalazi u samome središtu tematskoga razmatranja *Black Mirror*. U istraživanju su sudjelovale dvije fokus grupe od šest članova, a pažljivim prebiranjem po odgovorima i stavovima kazivača nastojao se oslikati i što detaljnije predočiti pogled i odnos prema potonjemu medijskome tekstu. Rezultati i interpretacija kvalitativnoga istraživanja poput ovoga nužno su uronjeni u subjektivitet istraživača te u određenome stupnju *zagadjeni* njegovim stajalištima, no subjektivni se odklon nastoji ublažiti pažljivim prikupljanjem podataka te kodiranjem odgovora prema jasnim kategorijama. Konstrukcija recepcije, točnije sjecišta stavova, mišljenja, motivacije i ostalih čimbenika koji pridonose izgradnji pogleda na izložbeni primjer vizije budućnosti kakvom je vidi Charlie Brooker, autor medijskoga teksta *Black Mirror*, temeljni je zadatak ovoga istraživanja čiji su rezultati pokazali kako je pogled medijske publike na distopijsku viziju budućnosti na primjeru *Black Mirror* usklađen s komunikativnom namjerom teksta. Točnije, obje su fokus grupe distopijsku inscenaciju budućnosti protumačile kao rezultat pojedinačnih, individualnih slučajeva u kojima je rukovanje tehnologijom krenulo po zlu. U svim tim slučajevima ljudska je pogreška prizma kroz koju se promatra odnos između čovjeka i tehnologije. Tehnologija sama po sebi nije dobra ili loša; ono loše uvijek je vezano uz ljudskost.

Razlažući o tematici koja uključuje procese hibridizacije čovjeka i stroja putem sve bržega tehnološkog napretka te razvojem značaja i funkcija novih medija, uočava se sklonost kazivača da se ograde od potencijalnoga dehumanizirajućeg potencijala stroja te od postojećih insinucija vezanih uz pojmove poput kiborga ili androida. Bilo bi zanimljivo istražiti koliko se stajališta te pogled na područje visoko sofisticirane tehnologije (kiborg, android) oslanjaju na socioekonomsku i kulturološku pozadinu kazivača – je li odmak od tehnofobnih projekcija rezultat uronjenosti u svijet novih medija i visoke tehnologije od malih nogu? Radi li se o *privilegiji* generacije (Y) koja odrasta s visokom tehnologijom? Kulturološki utezi, ispunjeni stotinama godina dugom tradicijom diskreditacije hibridnih, *drugotnih* oblika života putem diskursa popularne kulture, uočavaju se u pogledu kazivača na definiciju i tumačenje tih pojmova izvan i unutar žanra znanstvene fantastike. Iako većina kazivača zdušno odbacuje temeljne postavke tehnofobnog pogleda na budućnost i tehnologiju općenito, odnosno gleda na tehnologiju kao na suštinski neutralni produžetak čovjekova tijela i uma, u određenim se

segmentima naslućuje strah od potencijala tehnologije da se okrene i iskoristi u smjeru kontrole i nadzora društva. No, pronicljivo se u obje grupe uočava kako je tehnofobni pogled u suštini usmjeren, ne prema tehnologiji, nego prema čovjeku koji je proizvodi i njome upravlja.

Rezultati istraživanja pokazali su kako pripadnici medijske publike tehnologiju koriste svakodnevno, po nekoliko sati, ali i dalje neoprezno u vidu zaštite vlastite privatnosti; većina kazivača ne pridaje preveliki značaj zaštiti osobnih podataka u *cyberprostoru* iako se slaže s tim da je takozvana „Big Brother distopija“ mnogo bliže nego što mislimo da jest. U većini slučajeva osvještavaju negativne trendove i procese istovjetne određenim segmentima iz medijskog teksta *Black Mirror*, ali ih revno prihvaćaju kao neminovne. Na taj se način uspostavlja veza između sadašnjosti kakvom je doživljavaju pripadnici medijske publike koja tehnologiju smatra integralnim dijelom svog (pro)življenog iskustva i bliske budućnosti koja služi kao paravan za seciranje i kritiku brojnih aktivnosti i dijelova stvarnosti 21. stoljeća. *Black Mirror* uspijeva u svome naumu da iznenadi gledatelje i posrednim putem u javni diskurs uključi probleme koji se čine dalekima i izazivaju nelagodu, iako su zapravo sveprisutni i svakodnevno nas promatraju s mračnih zaslona ekrana.

Literatura

- Aronson, E. i sur. 2005. *Socijalna psihologija*. Zagreb: MATE d.o.o.
- Biro, M. 2009. *The Dada Cyborg: Visions of the New Human in Weimar Berlin*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Biti, V. 2000. *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brooker, Ch. 2011. Charlie Brooker: the dark side of our gadget addiction. *Theguardian.com*. <https://www.theguardian.com/technology/2011/dec/01/charlie-brooker-dark-side-gadget-addiction-black-mirror> (pristupljeno 13.6.2018)
- Descartes, R. 2008. *Meditations on First Philosophy*. New York: Oxford University Press Inc.
- Ellul, J. 2010. Tehnika ili Ulog veka (1954). U: *Porodična biblioteka*, br. 10. <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/jacques-ellul-tehnika#toc23> (pristupljeno: 15.6.2018)
- Enciklopedija.hr. 2018. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=13473> (pristupljeno: 16.6.2018)
- Enciklopedija.hr. 2018. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=17671> (pristupljeno: 23.5.2018)
- Enciklopedija.hr. 2018. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52059> (pristupljeno: 25.5.2018)
- Fasching, D. J. 1981. *The Thought of Jacques Ellul: A Systematic Exposition*. New York: Edwin Mellen Press.
- Fries, K. 2017. 5 Reasons Why Millennial Leaders Need Performance Feedback. *Forbes.com*. <https://www.forbes.com/sites/kimberlyfries/2017/09/25/5-reasons-why-millennial-leaders-need-performance-feedback/#2273a3886cbd> (pristupljeno: 18.8.2018)
- Halmi, A. 2013. Kvalitativna istraživanja u obrazovanju. U: *Pedagogijska istraživanja*, 10 (2), (203-218). Zagreb: Školska knjiga.
- Haraway, D. J. 1991. A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Twentieth Century (1985). U: *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Hellman, H. 1976. *Technophobia: Getting out of the Technology Trap*. New York: M. Evans.
- Hromadžić, H. i Popović, H. 2010. Aktivne medijske publike: razvoj koncepta i suvremeni trendovi njegovih manifestacija. U: *Medijska istraživanja*, god. 16, br. 1, (97-111). Zagreb: Naklada medijska istraživanja.

- Ihde, Don. 1979. Technics and praxis (1934). U: Hintikka, J. i sur. (ur), *Boston Studies in the Philosophy of Science*, Volume XXIV, (3-16). Dordrecht, Holland: D. Reidel Publishing Company.
- Kahn, R. H. i sur. 2007. What is a human? Toward Psychological Benchmarks in the Field of Human-robot Interaction. U: *Interaction Studies*, Volume 8, Issue 3, (363-390). John Benjamins Publishing Company.
- Kroeber, A. L. 1986. On Human Nature. U: *Journal of Anthropological Research*, Vol. 42, No. 3, (215-224). The University of Chicago Press.
- Maslač, S. 2016. Meditacije o prvoj filozofiji - René Descartes. U: *Diacovensia*, god. 24, br. 3, (485-496). Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.
- McLuhan, M. 2008. *Razumijevanje medija*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Meyrowitz, J. 1985. *No Sense Of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior*. New York: Oxford University Press.
- Moore, S. 1993. *The Ethnography of Media Consumption*. London: SAGE Publications.
- Moorley, D. 1992. *Television, Audiences and Cultural Studies*. London: Routledge.
- Moylan, T. 2000. *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Neuman, W. R. i Guggenheim, L. 2011. The Evolution of Media Effects Theory: A Six-Stage Model of Cumulative Research. U: *Communication Theory*, Volume 21, Issue 2 (169-196). International Communication Association.
- Ortega, J. y G. 1968. *The Dehumanization of Art: And Other Essays on Art, Culture, and Literature*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Platon. 1970. *Ijon. Gozba. Fedar*. Beograd: Kultura.
- Proleksis.lzmk.hr. 2018. <http://proleksis.lzmk.hr/2739/> (pristupljeno: 23.5.2018)
- Prucher, J. 2007. *Brave New Words: The Oxford Dictionary of Science Fiction*. Oxford University Press.
- Rubin, A. M. 2002. The Uses-and-Gratifications Perspective of Media Effects. U: Bryant, J. i Zillmann, D. (ur.), *Media Effects: Advances in Theory and Research* (525-548). London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schrder, K. C. i dr. 2003. *Researching Audiences: A Practical Guide to Methods in Media Audience Analysis*. Bloomsbury Academic.
- Silberman, Ch. E. 1966. Is Technology Taking Over? U: *Educational Technology*, Vol. 6, No. 4, (1-14). Educational Technology Publications, Inc.

- Skoko, B. i Benković, V. 2009. Znanstvena metoda fokus grupa – mogućnosti i načini primjene. U: *Politička misao*, god. 46, br. 3, (217-236). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Splichal, S. 2014. Masovni mediji između javnosti i javne sfere. U: *Medijska istraživanja*, god. 20, br. 1, (5-24). Zagreb: Naklada medijska istraživanja.
- Stableford, B. 2006. *Science Fact and Science Fiction*. New York: Routledge.
- Gordon, B. 2014. Charlie Brooker on Black Mirror: 'It's not a technological problem we have, it's a human one'. *Telegraph.co.uk*. <https://www.telegraph.co.uk/culture/tvandradio/11260768/Charlie-Brooker-Its-not-a-technological-problem-we-have-its-a-human-one.html>
(pristupljeno: 14.8.2018)
- Truong, R. D. i Robinson, W. M. 2003. Role of Brain Death and the Dead-donor Rule in the Ethics of Organ Transplantation. U: *Critical Care Medicine*, Vol. 31, No. 9, (2391-2396).
- Weimann, G. i Brosius, H. 2016. A New Agenda for Agenda-Setting Research in the Digital Era. U: Vowe, G. i Henn, Ph. (ur.), *Political Communication in the Online World* (26-45). New York: Routledge.
- Wiener, N. 1985. *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press, Second Edition.
- Zylinska, J. 2002. Extending McLuhan into the New Media Age: An Introduction. U: *The Cyborg Experiments: The Extensions of the Body in the Media Age* (1-15). London: Continuum.

Sažetak

Uz pomoć kvalitativne metode fokus grupa, ovim se istraživačkim radom nastojala istražiti i rekonstruirati recepcija medijskog teksta *Black Mirror*. *Black Mirror* je antologijska televizijska serija kojom se istražuje odnos između čovjeka i tehnologije, unutar visoko tehnološki sofisticiranih okoliša budućnosti. Neočekivane posljedice korištenja nove tehnologije središnja su problematika ovog medijskog teksta. U istraživanju su sudjelovale dvije fokus grupe, točnije 12 kazivača odabranih metodom namjernog uzorkovanja. Kako bi sudionicima bilo olakšano sudjelovanje u diskusiji, tijekom istraživanja prikazani su isječci iz tri epizode: *The Entire History of You*, *Nosedive* i *Be Right Back*. Sve tri epizode problematiziraju određene aspekte odnosa između čovjeka i tehnologije – hibridizaciju čovjeka i stroja, odnos čovjeka i umjetne inteligencije (androida) te potencijal da se tehnologija iskoristi u svrhu nadzora i kontrole građana. Recepcija distopijske vizije budućnosti razotkriva činjenicu da se u središtu ovog medijskog teksta nalazi čovjek i njegova priroda sklona pogreškama. Tehnologija se smatra suštinski neutralnom, odnosno zaključuje se da upotreba tehnologije determinira njezinu vrijednost.

Ključne riječi:

recepcija, fokus grupa, Black Mirror, medijske publike, medijski tekst, semiotika, tehnologija, kiborg, android, umjetna inteligencija, ljudska priroda, distopija, budućnost, kontrola, tehnofobija

Summary

The main purpose of this research is to explore and reconstruct the reception of the media text *Black Mirror* using focus groups as a qualitative research method. *Black Mirror* is a British science fiction anthology television show that explores the relationship between humans and technology, usually set in the highly technologically sophisticated future environments. The main focus of this text are the unanticipated consequences of using new technologies. Two focus groups were organised for this research and all 12 informants were selected using purposive sampling as a tool. In order to facilitate the discussion, selected parts of three episodes were shown: *The Entire History of You*, *Nosedive* and *Be Right Back*. All three chosen episodes problematize certain aspects of the interaction between human beings and technology – the human-machine hybridization, the relationship between humans and artificial intelligence (androids) and the potential to use technology to control human behavior and society as a whole. The reception of the dystopian vision of the future reveals the fact that this text deals more with human nature and its fallibility than with technology. Technology is considered to be essentially neutral, meaning that the use of technology determines its value.

Keywords:

reception, focus groups, Black Mirror, media audience, media text, semiotics, technology, cyborg, android, artificial intelligence, human nature, dystopia, future, control, technophobia